

MAGYAR IZRAEL

AZ

III.

ORSZÁGOS RABBIEGYESÜLET

KÖZLÖNYE.

SZERKESZTI

DR. NEUMANN EDE.

HARMADIK ÉVFOLYAM.

NAGYKANIZSA, 1910.
ZALA HIRLAPKIADÓ ÉS NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

Tartalom.

Vezércikkek.

	Lap.
Bacher Vilmos 1850—1910.	1
Biztató jelek	33
Az Országos Rabbiképző-intézet mensája	54
A rabbi tevékenysége a hitközség igazgatásában	73
Goldziher Ignác 1850—1910.	89
A nyolcvanéves király	109
Az ORE második rendes közgyűlése	110
A vándorkoldulás	145
Az özvegyi segély	161

Vallásos és felekezeti élet.

Dr. Schnitzer Ármin: Istentiszteletünkről	36
Dr. Rosenberg Ede: Hagyjatok föl a reménnyel!	39
Dr. Weisz Miksa: Vallásoktatás a kereskedelmi iskolákban	41
Dr. Heller Bernát: Kármán Mór a hitoktatásról	58
Dr. Rosenstein Mór: A kántor működése	62
Dr. Klein József: Katonai istentiszteletek	65
Dr. Büchler Sándor: Rabbiképzés	76
Dr. Klein Mór: Az önérték ébredése	90
Dr. Steinherz Jakab: Zsidó klerikalizmus	91
Dr. Groszmann Zsigmond: Leánykorfirmáció	93
Mehr Miksa: Rituális házassági kihirdetés	97
Dr. Diamant Gyula: A rabbi a modern zsidóságban	114, 171
Dr. Goldberger Izidor: Hitközségi könyvtárak	117
Dr. Groszmann Zsigmond: Proselyták felvétele	119
Dr. Steinherz Jakab: Elmélet és gyakorlat	149
Az Országos Rabbiképző-intézet az 1909—1910. tanévben	151

Rabbi-ügyek.

Dr. Flesch Ármin: Javadalmazásunk	42
Dr. Vajda Béla: A Kalla napjai	82
Dr. Rosenberg Ede: Meg nem szivelt tanítói intelem	99
Dr. Klein József: Az özvegyi segély II.	163
Dr. Farkas József: Az özvegyi segély III.	167
Hirtenstein Adolf: Az özvegyi segély IV.	168

Tudomány és irodalom.

	Lap.
Dr. Blau Lajos : Bacher Vilmos mint a rabbik nevelője	6
Dr. Bánóczi József: Bacher Vilmos és az Imit	8
Dr. Krausz Sámuel: Bacher Vilmos tudományos működése	11
Dr. Eisler Mátyás: Bacher és a szentírás tudománya	15
Dr. Guttmann Mihály: Bacher mint az Agáda történetirója	19
Dr. Bernstein Béla : Bacher mint midrásmagyarázó	22
Bacher Vilmos munkái	25
Dr. Eisler Mátyás : Az Imit legújabb kiadványai	65
Maybaum beszédei	100
Dr. Perls Ármin : Zsidó kulturvilág	169

Gyász.

Dr. Weisz Izsák	53
-----------------	----

Miniszteri rendeletek.

A hitközségi tagok aktiv és passziv választási joga	28
Az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről	159
A rendszeresített hitoktatók kedvezményes utazása	108

Egyesületi ügyek.

Uj tagok	88, 180
Jegyzőkönyv az ORE II. rendes közgyűléséről	125
Kérelem az ORE tagjaihoz	144
Kivonat az ORE választmányi gyűlésének jegyzőkönyvéből	155
Krónika:	28, 44, 72, 83, 105, 155, 174
Vegyesek:	27, 88, 108, 160, 178, 180

A harmadik évfolyam munkatársai :

Dr. Bánóczi József 8, Dr. Bernstein Béla 22, Dr. Blau Lajos 6, Dr. Büchler Sándor 76, Dr. Diamant Gyula 114, 171, Dr. Eisler Mátyás 15, 65, Dr. Farkas József 167, D. Flesch Ármin 42, Dr. Goldberger Izidor 117, Dr. Groszmann Zsigmond 93, 119, Dr. Guttmann Mihály 19, Dr. Heller Bernát 58, Hirtenstein Adolf 168, Dr. Klein József 163, Dr. Klein Mór 40, Dr. Krausz Sámuel 11, Mehr Miksa 97, Dr. Perls Ármin 169, Dr. Rosenberg Ede 39, 99, Dr. Rosenstein Mór 62, Dr. Schnitzer Ármin 36, Dr. Steinherz Jakab 91, 149, Dr. Vajda Béla 82, Dr. Weisz Miksa 41.

MAGYAR IZRAEL

AZ ORSZÁGOS RABBIEGYESÜLET KÖZLÖNYE.

Szerkeszti **Dr. NEUMANN EDE.**

Megjelenik július és augusztus kivételével havonként egyszer.

Előfizetési ára évi 6 korona. Az egyesület tagjai a tagsági díj fejében kapják. A kéziratok és előfizetési díjak a szerkesztőhöz küldendők.

E hó 12-én tölti be élete hatvanadik évét az a férfi, a kinek neve a „Magyar Izrael“ ez útnak induló évfolyamának homlokán ragyog. Ez a nap nemcsak a magyar zsidóságnak, hanem az egyetemes Izraelnek és a tudománynak örömnépe. Nem is a felekezet legmagasabb javainak gyarapítója és a tudomány fejedelme iránt való hódolat és nem a személyéhez való rajongó szeretet az, a mely arra készlet bennünket, hogy dicsőséges pályájához felemeljük szemünket, hanem annak a napnak jelentősége, a melynek évfordulója azokra az áldásokra emlékeztet, a melyek szülöttjének életéből fakadtak. Mert az ő egyénisége tiltakozás az ellen, hogy reá irányítsuk a figyelmet és ha *azt* tekintenők csak, nem szabadna soha oly kiemelkedő mozzanatról szólnunk, mely tőle nyerte tartalmát. De az eredmények, melyek pályájához kapcsolódnak, oly nagyok, a hatások, a melyek munkájából származtak, oly értékesek, az eszmények, a melyeket párját ritkító hűséggel, odaadással és tisztasággal szolgált. oly magasak és csodálatos munkájának teljes folyamán oly tökéletes módon érvényesültek azok a kiválóságok, a melyek az *ideális embert* alkotják, hogy valójának és utjának szemlélete nemcsak lelki gyönyör, hanem közérdeke a felekezetnek, mely nagyjainak ismeretéből erőt és önértetet merít.

Végig tekintünk a mezőkön, melyeket megtermékenyített, a birodalmon, a melyeket meghódított és kételkedve kérdezzük, vajjon csak hatvanadik

éve zárul-e annak, a kinek nevéhez a végzett munka oly szinte megdöbbentő mennyisége fűződik? Tanui vagyunk lobogó lelkesedésének, idealizmusának és csodálkozva kérdezzük, hát hatvanéves már az a férfi, a kinek lángoló buzgalma az ifjuságnak az élet kijózanító tapasztalataitól még le nem hűtött nemes hevülésére emlékeztet? Bámulatos egyéniség. Csupa erő és tisztaság. Hatalmas tehetség, mesébe illő munkabírás, hajthatatlan jellem, meg nem alkuvó következetesség, fenséges egyszerűség, mély kedély, meleg szív, a lelki életnek soha meg nem zavart harmoniája, a munka, a hivatás, a világlátás komolysága mellett mosolygó derű, egy gazdag és szeretettől övezett élet boldogságának visszfénye.

Biztató jelek alatt indul meg és egyre magasbodó célok felé halad pályája. Már zsenge korban fakad tehetsége és ébred a jövő élethivatásért való rajongása. A szív és a szellem ritka kiválóságaival áldott szülők gondjai őrzik és fejlesztik a gyermek lelkében nyiló erőket. Kedvező környezet, a melyben műveltség a valláshoz és annak tudományához való izzó szeretettel ölelkezik, elősegíti fejlődését. Jeles tanítók oktatják a gyermeket és az ifjút, a kit példától erősített hajlamok a tudományhoz, a világirodalom remekeihez, de különösen a vallás kútfőihöz és a szent nyelvhez vonzanak. A 13 évesnek beszéde bámulatba ejti a hozzáértőket, a 15 éves Schiller egyik költeményének héber feldolgozását teszi közzé előkelő helyen, sok oldalú és mély ismeretei a pozsonyi liceumból való távozásakor megjósoltatják tanáraival életpályája alakulását és midőn kimegy Boroszlóba, hogy híres theologiai főiskolájában és az egyetemen folytassa a hazában megkezdett magasabb tanulmányait, csakhamar a tudomány önálló munkásainak sorába lép. Széleskörű tudása mestereinek és társainak nagybecsülését jelleme és szive mély rokonérzésüket vivja ki számára. Még nem töltötte be a huszadik évet, midőn megírja a perzsa nyelv és irodalom nagy ismeretéről tanuskodó, szép, később angolra is fordított könyvét Nizámiról és mély tanulmányokban készülve a papi hivatásra, becses dolgozatokkal gazdagítja a zsidó tudomány és a keleti irodalmak művelésének szentelt folyóiratokat. A Szentírás régi fordításai és kiváló magyarázói kutatásainak legnevezetesebb tárgyai. Hatalmas anyagbirtok, pártját ritkító alaposág, óvatosság, kritikai ítélet, szigorú tárgyilagosság, mintaszerű világosság és tudományos módszer jellemzik a fiatal tudósunk boroszlói éveiben készült dolgozatait. Nem a kezdő szárnypróbáiként hatnak az olvasóra, hanem a tudomány avatott munkásának alkotásaiként. És megírva ezeket, kialakulnak lelkében főművének hatalmas idomai és a hagyomány rengeteg irodalmából gyűl az anyag az agadisták történetének hat kötete számára. Tudományos munkája nagy birodalmának három tartománya már pályája kezdetén látható. A birodalom hatalmas arányokban nő, határai mindjobban kitolódnak, újabb hódítások járulnak a régiekhez és a hódító szellemében a tervek évtizedekkel megelőzik megvalósulásukat.

Még nem fejezte be theologiai tanulmányait, midőn tudós körökben már ismerik és tisztelik nevét és reá irányul azok tekintete, a kik hivatva

voltak a magyar zsi dóság főiskolája számára tanerőket kiszemelni. Nagy felelősségű feladat volt. A felekezet legmagasabb érdekei kapcsolódtak ahhoz az intézethez, a melynek bölcsejét ádáz harcok tombolták körül. Jövője pedig azoknak a kezébe volt letéve, a kik működésének első éveire rányomták szellemük bélyegét. Fényesen oldották meg a nehéz feladatot

De tanári működését lelkeszi tevékenység előzte meg. Az a gyülekezet, a melynek egy negyedszázadon át Löw Lipót volt disze, reá bizta vallásos gondozását. A legszebb emlékek fűzik szegedi működéséhez. Igaz szeretettel találkozott. A gyülekezet hálás elismerése kísérte, midőn egy évet csak kevéssel meghaladó áldott munkásság után távozott, hogy elfoglalja tanszékét. „Fáradhatatlan buzgalmáról“ szóltak a kiváló hitközség vezérférfiai, midőn a gyülekezet köszönetét tolmácsolták azért a hűségért és lelkesedésért, a melylyel tisztjének élt.

Megnyilt az Országos Rabbiképző-intézet és Bacher Vilmos megkezdte tanári működését. Az intézet theológiai tagozatának ő volt egyetlen magyar rendes tanára. Annál komolyabban fogta fel a vállalt nagy feladatot. Tudatában volt annak, hogy az intézet nemzeti jelentőségének mivel tartozik. Nem szólt róla, de egész működése tanubizonysága annak, hogy a magyar zsidóság főiskolájának kettős hivatása irányította tevékenységét. Rabbiképzőnk csakhamar elérte a nálánál idősebb külföldi testvérintézeteket, nemsokára túl is szárnyalta azokat. De ezzel nem érhetette be az a férfiu, a ki tisztán látta azt a nagy kulturális és nemzeti hivatást, a melyet főiskolánknak be kell töltenie. Átalakító hatásokat vártak Rabbiképzőnktől a magyar zsidóság legjobbjai és mindazok, a kik jóakarattal nézték törekvéseiket és örültek annak a nehezen kiküzdött diadalnak, a melyet a magyar rabbiszeminárium ügye annyi akadály és ellenséges szándék felett aratott. Átalakító hatásokat a gyülekezetek nemzeti fejlődésének szempontjából. A vallásos élet megerősödését az ősrégi hagyományok szilárd alapján és megújítását oly értelemben, hogy megnyilatkozása egyszersmind nyelvünknek és kulturánknak győzelmét, nemzeti javaink és céljaink hathatós előmozdítását jelentse. Ezeknek a reményeknek megvalósításán iparkodott Bacher. Ezt munkálta törhetetlen hűséggel.

Tudományos tevékenysége dicsőséggel koszoruzta nevét. A zsidó tudomány élő képviselőinek sorában nem tudunk senkit, a ki készséggel neki ne nyujtaná a pálmát. Munkájának mennyisége vetekedik annak értékével. Műveinek önálló köteteihez a kisebb-nagyobb dolgozatok szinte végeláthatatlan sorozata csatlakozik. Mindmegannyian egy kutatásainak tárgyaiban határtalan szeretettel elmerülő, bámulatosan sokoldalú szellem formailag is tökéletes alkotásai, a melyeknek becséből semmiféle későbbi kutatás nem fog levonni semmit, a melyek kiegészítő munkának még a legapróbb részletekben sem engednek tért. Akár az agádának a talmudokat és összes midrásokat átkaroló birodalmát tárja fel, akár a héber nyelvtudomány vagy szentírásmagyarázat képviselőit méltatja, akár a nagy vallásbölcsesek felfogásában mutatja be

vallásunk alapkönyvét, mindenütt az anyag hiánytalan teljessége és rendszeres csoportosítása, mindenütt a legmagasabb nézőpontok, mindenütt világosság, akribia, tárgyilagosság, feltétlen megbízhatóság, szigorúan tudományos kritika és mindenütt a legcsekélyebb érdemnek hálás elismerése és az a meghatározó szerénység, mely nem engedi, hogy az olvasó észrevegye a munka verejtékét. Mindezek a művek, a melyekhez más tartalmuak és mintaszerű héber és arab kiadások csatlakoznak, nemcsak a nagy forráskutatót és nemcsak a tudományos módszer mesterét, hanem a kitünő filologust bámultatják velünk, a ki csodálatos alapossággal ismer nyelveket és irodalmakat és szakadatlanul tanulmányozza az ezeknek kutatását előmozdító segédtudományokat. És a zsidó vallástudomány keretébe beilleszkedő eme munkái még nem nyújtják teljes képét nagyméretű tudományos tevékenységének. Az ujjperzsa irodalom legelső művelői között foglal helyet. Zsidó vonatkozásaikban pedig rajta kívül még senki sem méltatta ennek az irodalomnak termékeit. Munkásságának egyéb köreiből csak legmagasabb tekintély. Ezen a téren ő az egyetlen.

De ha Bacher Vilmos tudományos jelentősége és nagy neve büszkeségünk tárgya is, ha abból a dicsőségből, mely a világszerte elismert és a külföld nagyszabású tudományos vállalkozásainak intézésében tevékenyen közreműködő kutatónak munkáját övezi, fény árad is a magyar zsidóságra, reánk nézve mégis legfontosabbak azok az eredmények, a melyek *tanári* működéséhez fűződnek, az a termékenyítő hatás, melyet *hazánkban* tett a zsidó szellemi életre.

Rabbiképzőnkben a vallástudománynak az az ága van gondjaira bízva, a melynek művelése a legnagyobb körültekintést, a legbölcsebb óvatosságot, a legfinomabb tapintatot igényli. Tudományos alaposságának jámbor *kegyelettel* kell karöltve járnia annak munkásságában, a kinek tisztje abban az intézetben tanítani a Szentírás tudományát, a melynek hivatása lelki vezéreket nevelni a vallásgyülekezetnek. E két feladat harmonikus megoldására csak az oktatás művésze és mindenekelőtt csak az oly férfiu képes, a kinek lelkében a Szentírással kapcsolatos súlyos problémák megfejtésre jutottak, a ki nem a hidegen boncoló tudósnak szemével nézi a vallás szent könyvét, hanem szívének egész melegével csügg minden szaván és azzal a kegyelettel közeledik rejtélyeihez, a mely milliók jámbor hitének gyümölcseként termett lelkében. Templomi hangulat uralkodik előadásaiban, midőn a Szentírást magyarázza. A végső határig követi a hagyományos felfogást, a melytől csak akkor tér el, ha a Szentírás szövege ezt követeli. Ráirányítja hallgatóinak figyelmét azokra a komoly elméletekre, a melyeket a biblia tisztán tudományos vizsgálása alkotott; méltatásban részesít minden számottevő kísérletet, mely homály eloszlatását, nehézségek leküzdését célozza, de csak minden tekintetben biztosított eredményeket fogad el, új megoldások keresésére sarkalva tanítványait, ha a régiak nem elégítik ki. És ugyanazzal a jámbor kegyelettel olvassa a régi midrásokat és a biblia nevezetes középkori kommentárjait. Nem törvényt ül a nagy magyarázók felett, tévedéseik nem ger-

jesztik mosolyra, hanem munkájuk jelentőségének elismerésére tanítja hallgatóit, elvezeti őket a felfogások eredetéhez és a rendbe kezelésére álló gazdag tudományos eszközök segítségével megmagyarázza nekik azt, a mit azok nélkül megérteni nem lehet. A zsidó szellem alkotásaihoz való szeretete tükröződik abban a meleg méltatásban is, a melyben az ujhéber költészet termékeit részesíti. Bölcs mérséklet, finom tanítói érzék és mindenekelőtt az az igyekvés nyilvánul tanári tevékenységének minden mozzanatában, hogy szeretetet ébreszsen tanításának tárgya iránt és felkeltse azt a tudatot, hogy érdemes egy egész élet munkáját azoknak az eszméknek szentelni, a melyeket vallásunk alapkönyvei hirdetnek. Az ismeretek nyújtásával karöltve jár nála az érzület alakítása, a vallásos világnézet idomítása. Nemcsak az elmékben, hanem a szivekben végzi építő munkáját, nemcsak oktat, hanem nevel. És a tanári működéséből kiinduló nevelői hatásokat gyarapítja az ő példája, párját ritkító kötelességszeretete, tanítói hivatásáért való lángoló lelkesedése, a melyet az évek és évtizedek megszokott munkája nem lohaszt, hanem táplál, mely nem engedi, hogy azt bármely más célnak alárendelje, hogy attól egy pillanatot is elvonjon. A hivatásért való buzgalom pedig azzal a meleg szeretettel van összeforrvva, mely tanítványaihoz füzi, a mely arra készíti, hogy atyai jóakarattal kísérje és istápolja törekvéseiket az iskola kapuin túl is, a mely gondjaikat és céljaikat lelkének tartalmává teszi.

A Rabbiképzővel kapcsolatos tudományos munkásságának az a része, melynek termékei nemcsak önálló becsüknél, hanem a belőlük származott hatásoknál fogva nagy jelentőségűek. Az intézet első értesítőjében, a melyet ő szerkesztett, jelent meg a „babyloniai amórák agádája“, az első zsidó tárgy tudományos mű a magyar irodalomban. Ezt követték a többiek, a saját és tanártársainak tollából, ez volt első hajtása a magyar zsidó szellemi élet amaz új ágának, a melynek azután számos hivatott művelője akadt különösen a zsidó lelkészi karban és kiválóan azoknak sorában, a kik benne tisztelik mesterüket. És a magyar tudomány gazdagodását munkálta az a folyóirat is, a melyet Bánóczy Józseffel 1884-ben alapított. Hirneves tudósok, közöttük külföldiek is, és fiatal kezdők, a kik a kongeniális szerkesztők buzdítására indultak utnak, szövetkeztek a nagy cél szolgálatában. Már az első füzetek megalapították a Magyar Zsidó Szemle tekintélyét. Gócpontjává lett a zsidó szellemi életnek. És nemcsak a tudományt szolgálta, hanem a felekezet összes erkölcsi érdekeit és legfontosabb intézményeit. Mennyi tudás és lelkesedés, mennyi szellemi és erkölcsi érték minden egyes kötetben. Felszabadított lekötött erőket és ujakat sarjasztott. Épített és új alkotások számára megvetette az alapot. Megtermékenyítette az ugart és barázdákat szántott újabb vetések számára. Ha nem egyengeti az utat, ha elő nem készíti a talajt, későbbi fejlődés a mulhatatlanul szükséges alapfeltételek nélkül szükkölködik. A benne egyesült és megizmosodott erők alapították meg az Izraeli Magyar Irodalmi Társulatot, a melynek legelső munkásai és vezérei között ismét ott látjuk Bacher Vilmost munkájának hűséges társaival: Bánóczyval

és Mezey Ferencsel, új forrásokot nyitva a magyar zsidóság szellemi életének és meghódítva számára nemcsak százak, hanem ezrek meleg és állandó érdeklődését. Komoly, céltudatos, zajtalan, előkelő munkásságának minden nyilvánulásán ott van Bacher egyéniségének bélyege, ott ragyognak ama férfiú, lelkének vonásai, a kinek az I. M. I. T. legfontosabb alkotását: a Magyar Szentírást is köszönjük.

Igy emeli pályájának és sokágu munkájának szemlélete mind magasabb talapzatra Bacher Vilmos alakját. Alkotó és gyarapító, fejlesztő és előmozdító. És lényének magasságában is oly közel áll hozzánk. Egyéniségének előkelősége nem ridegség, fenséges egyszerűsége nem büszke önérzet; erkölcsi szigorúsága, jellemének egyenessége és rendithetetlen szilárdsága a szívnek melegével, elnézéssel, gyengédséggel, kimélettel párosulnak. A ki a saját munkájában és élete minden nyilvánulásaiban a legmagasabb felfogások irányítását követi mások törekvései, cselekedetei, érdemei és fogyatkozásai számára nemes szeretettel szabja mértékeit. Munkájának hatalmas sokasága, életfeladatainak komolysága karöltve jár az összes emberi ideálok buzgó szolgálatával és minden nemes és komoly iparkodás iránt való igaz, meleg érdeklődéssel. A magyar rabbi-kar törekvései és céljai, gondjai és küzdelmei éber figyelmének és hűséges odaadásának tárgyai. Nemcsak érez, hanem együtt munkálkodik velünk. Nemcsak nevelője a magyar rabbiknak, hanem maga is a lelkek pásztora, magyar rabbi a szó legjobb értelmében. Egyesületünk ügyét annak fennállása óta senkitől tul nem szárnyalt lelkesedéssel karolta fel. Meleg szeretettel köszöntötte e lapok megindulását. Az ő dolgozata volt az első, mely azokat diszította; ő jelölte meg ernyedetlen kitartásban, céltudatos munkakedvben, erős karszellemben, minden zsidó ügy iránt való lelkesedésben, a tudomány szeretetében, a törhetetlen bizalomban azokat a tulajdonosságokat, „a melyektől ifju egyesületünk fönmaradást és állandó sikereket várhat.“

Büszke örömmel és a Gondviselés iránt való mély hálával köszöntjük a szeretett mestert pályájának kimagasló utjelzője mellett. Hódolatunkhoz boldogságára irányuló leghőbb óhajaink kapcsolódnak.

Bacher Vilmos

mint a rabbik nevelője.

Ide s tova harminchárom esztendeje, hogy az országos rabbiképző intézet megnyílt és ugyanannyi ideje, hogy Bacher Vilmos e főiskolán működik. Ritka jelenség a magasabb tanári pályán és még ritkább jelenség, hogy ifju ember jövendő tevékenységéhez fűzött remények ily teljes mértékben valóra váljanak. A remények pedig, melyeket Bacher Vilmos keltett, nem voltak csekélyek: 27 éves kora dacára már neves tudós volt és rövid papi működése tevékeny és szilárd férfiura vallott. A nagy küzdelmek, melyek a rabbiképző felállítását megelőzték és követték, az igényeket a rabbik új ne-

velői iránt természetesen felcsigázták: rendes méretekkel a nagy ügy diadalra vezethető nem volt. A rendkívüli helyzet rendkívüli férfiakat követelt. Ily nehéz külső körülmények között szemelték ki az intézet vasakaratu és körültekintő megalapítói a bibliai tanszékre Bacher Vilmost, melyet azóta szakadatlanul betölt. És ha most 60-ik születésnapján, élte egyik jelentős határkövénel, a lefolyt emberöltőre visszatekintve, élete főtevékenységét vizsgálja, a teljesített kötelesség felemelő érzése hathatja át lelkét és elmondhatja: megadtam mindent, mivel tartoztam.

Az állam és társadalom átalakulásával a tudás és művelődés intézményei és eszközei is átalakultak: a szerény házak helyére fejedelmi paloták léptek és a szegényes berendezést pazar fény váltotta fel. A fény mellett azonban ott látjuk az árnyékot is, mert a modern élet és gondolkodás nemcsak az iskolát alakította át, hanem annak embereit is: nincs már sem tanító, sem tanítvány, csak iskola és tanuló. Sok iskola és sok tanuló, kevés tanító és kevés tanítvány. A benső viszony, a mely hajdan a mestert és tanítványait egymáshoz fűzte, egyre ritkább lesz, legritkább a tudásközlés legmagasabb régióiban. Ily korban az igaz tisztelet, melylyel Bacher Vilmost tanítványai körülveszik és melynek 60-ik születésnapjának megünneplése csupán alkalmi megnyilatkozása, valósággal megható és a mesternek és tanítványnak egyaránt díszére válik. Felemelő tanujele annak, hogy az ideális ragaszkodás, a mely a „rabbi“ és a „talmid“ között történetünk tanúsága szerint 2000 év óta fennáll, mindent megőrlő korunkban sem tűnt el.

A szeretet szeretetet vált ki és Bacher Vilmoson tanítványai való-ágos rajongással csüngnek. Éppen harminc esztendeje, hogy a jóságos gondviselés közelébe vezérelt és azóta közvetlen közelből szemlélem tanári működését. Sok fiatal ember lépett azóta a szemináriumba, sokféle képességgel és sokféle jellemmel. Jöttek-mentek. Akadt közöttük, hála Istennek ritkán, komolyság nélkül való, ki az emberekben szeretetet nem igen ébresztett. De Bacher Vilmos szívében mindegyik számára volt hely, ki közelébe jutott: gyermekei mindnyájan, az ő tágabb családjá. Azokat pedig, kik tanulmányaikat mindig nála végezték, valósággal a szívében hordja. Kayserling Mayer, a nagy rabbi és jóságos ember, Bacher Vilmos igaz barátja és nagy tisztelője, egy kifogást mégis tett, azt, hogy Bacher Vilmos volt tanítványain csakis a jót látja.

És e ritka jóság mellett Bacher Vilmos mindig szigorú tanár volt és az maradt is. Ritka ugyan, mint a fehér holló, az olyan eset, melyben valakit — iskolai nyelven szólva — a „fellelés“-ben megakadályozott, de a mily vasszorgalmat tanusított a tanításban, ép oly vasszorgalmat követelt a tanulásban. Ebben következetes maradt, habár a „Nil admirari“-t végre ő is megtanulta, mint minden tanár. Bacher Vilmos széles szaktudása és sokoldalú műveltsége folytán sokoldalú tanítói tevékenységet fejtett ki, különösen az intézet kialakulása éveiben, midőn mind a világi, mind a héber tárgyak ellátásánál ily tanerőre nagy szükség volt. Később is több szaktárgy neheze-

dett az ő vállaira és valamennyit kiválóan képviselte. De azért tevékenysége központjában mindenha ifjuságának eszménye, a szentírás állott. Nincs is hazánkban senki, ki a bibliatanításban hasonló eredményeket ért volna el és valósággal iskolát teremtett: az egész országban, jórészt régi körökben is, Bacher módszere szerint tanítják a bibliát.

A szabatos fordítás és az egyszerű magyarázat általános meghonosodása körül az érdem oroszán része őt illeti, a tudományos grammatika és exegézis, valamint egyéb e körbe vágó irányzatokról nem is szólva. A pesti Talmud Tórát ő szervezte újra és két évtizedre terjedő igazgatósága alatt a bibliatanítást alsóbb fokon is végezte, úgy hogy ez az intézmény egyuttal a rabbi-képzőnek mintegy előkészítő iskolájává vált. A kép nem volna teljes, ha nem emlitenők, hogy a Lövy-féle bibliapályadíjak vizsgaterve alapján szintén Bacher Vilmos műve és hogy az ő szerkesztette magyar bibliafordítás elsőrendű taneszköznek bizonyult.

A legközelebbi vizsgán századik tanítványát fogja rabbivá avatni. Végig kísérte a modern rabbikat vallásunk alapkönyvének és segédtudományainak tanításával a legalsóbb foktól a legfelsőbig; a hagyományos és az ujhéber irodalom több ágával szintén ő ismertette meg őket. De ez ismeretek közlésével tanítói működése nem merült ki; mérhetetlen az ő hatása a tudományos szellemre és módszerre általában. Mindkettőt az élő szón kívül az írott betűvel is fényesen szolgálta és ez utóbbi hatása az iskola évein túl az egész életre terjed. Nincs az a tudományos törekvés, mely benne nem talált volna lelkes támogatóra. De mindenek felett áll a ragyogó példa, melyet tudós munkássága mellett mint homo integer vitae adott és ad. Adja az ég ura, hogy e bűvös egyéniség elméjének és szívének gazdag sugarai még számos éven át világoljanak és melegítsenek tanítványai és a rabbikar, a magyar Izrael és a magyar haza javára.

Budapest.

Dr. Blau Lajos.

Bacher Vilmos és az Imit.

Midőn a Dr. Simon József által egybehívott értekezlet 1893. június 15-én az Izr. Magyar Irodalmi Társulat megalapítását elhatározza, az alapszabálytervezet és fölhívás szerkesztésére egy öttagu bizottságot küld ki — köztük Bacher Vilmost.

A társulatnak, melynek ott állott bölcsőjénél, kezdettől fogva egyik vezető férfja. Az eredeti szervezet szerint az Imit ügyeit egy irodalmi és egy gazdasági bizottság gondozta s amannak Bacher volt az elnöke. Ez a bizottság adott tervet és tartalmat a társulat egész működésének; ez állapítja meg az Évkönyvet, mint rendes évi kiadványt; ez állítja össze hosszú lajstromát azoknak a témáknak, melyeket nagyobb terjedelemben érdemes kidolgozni és azoknak a zsidó irodalmi munkáknak, melyeknek magyarra fordítása kívánatos; innen indul ki a felolvasások eszméje, melyek számára két hosszú címsort szerkeszt: a felolvasásokét és a fölolvásokét. És — a fődolog —

már legelső ülésén, 1894. április 16-án, elhatározza a bibliafordítás megindítását.

Az irodalmi bizottságnak Bacher a legnagyobb munkaereje is. Ő szerkeszti a legelső Évkönyvet 1895-re Dr. Mezey Ferencsel, a kik ezzel társulatunk e kiadványa számára állandó mintát és keretet teremtenek; ő szerkeszti a második Évkönyvet is ugyancsak Dr. Mezeyvel s midőn ez a titkárságtól visszalép, e sorok írójával 1899-ig. Ekkor Bacher választjuk meg társelnöknek s ezóta lett az Évkönyv szerkesztése a titkárnak alapszabályszerű feladata. De Bacher szeme azóta is rajt van az Évkönyvön: a szakbeli tanulmányokról most is ő mond véleményt, a naptárt most is ő állítja össze.

De Bacher nemcsak szerkesztője volt az Évkönyvnek, hanem mindmáig legszorgalmasabb munkatársa. Nem kevesebb, mint kilenc kötetben vannak tanulmányai és felolvasásai, ezek között a gyönyörű „Ezer év előtt“, mely a millennium évében színes és tartalmas rajzát adja a zsidóság helyzetének abban az időben, a mikor a magyarok itt hazát szereztek. Ép oly lendületesen van megírva a „Három bibliafordítás“, mely a Septuaginta görög, a Szaádja arab és Mendelssohn német fordításáról értekezik. A végén megnyilatkozik Bacherben a magyar és a zsidó lélek e kiválóan szép sorokban: „A történeti elmélkedés magaslatáról visszapillantottunk e három bibliafordításra és mintegy utjelzőit ismertük föl bennük Izraél világtörténeti életének. Álljunk meg egy pillanatig e magaslaton és tekintsünk le onnan önnönmagunk törekvésére: fürkészszük, mi legyen jelenkori bibliafordításunknak, mi legyen szorosabban a társulatunk által megkezdett műnek történeti rendeltetése. E kérdésre önként kínálkozik a válasz. Bibliafordításunk feladata a magyar Izraél — hogy a próféta szavaival éljek — „ujra birtokosává tenni elhagyott birtokának“. Mert hazánk zsidósága — hiába tagadnók — elhagyta legdrágább, legrégebb birtokát: a szentírás népe nem ismeri a szentírást. Azon irodalomnak, melyből vallásos életünket táplálnunk kellene, még a szellemi gyönyörködés maradandó becsü forrásai között sem juttatunk helyet. A régi ösvények, melyek őseinket a szentíráshoz vezették, járatlanokká lettek; legyen bibliafordításunk azon új ösvény, melyen visszatérünk elhagyott birtokunkhoz, újra megismerve, újra megszeretve régi bibliánkat.“

A bibliafordítás eszközlése Bacher legnagyobb műve; ez maradandó érdeme neki és általa az Imitnek Szerencséje társulatunknak, hogy őt céljainknak megnyerni sikerült. Joggal vethetni föl a kérdést, vajon megfelelt volna-e az Imit ez alapszabályszerű feladatának, ha nincs Bacher Vilmosa, kit e szempontból is tulzás nélkül providenciális erőnek mondhatunk.

Hogyan jött létre a bibliafordítás, annak történetét, úgy vélem, ma még lehetetlen megírni; a résztvevők, egyet kivéve, — hál' Isten — mind élnek s az elkerülhetetlen indiskreció ellen joggal tiltakoznának. A jegyzőkönyvek megvannak, a következő nemzedék majd hasznukat veheti tetszés szerint. Annyi köztudomásu, hogy a bibliafordításra az újabb mozgalom a Magyar-

Zsidó Szemlétől indult ki; hogy utána, 1889-ben, a szövetkezett munkatársak Löw Immanuel kezébe tették le az ügyet; s hogy azt dülőre az Imit, azaz Bacher Vilmos vitte. Érdekes, hogy eleinte az Imit igazgatósága sem volt egészen tisztában a föladat nagy nehezségeivel; 1895. január havában azt határozta, hogy a millenniumra az egész bibliafordítás vagy legalább egy része elkészüljön. A következő év elején ezzel szemben Bacher jelenti, hogy a fordítás kiadása három évnél korább meg sem indulhat. Tényleg már két évvel később, 1898-ban jelent meg az első kötet, azután 1900-ban a második, 1903-ban a harmadik, 1907-ben az utolsó — tizenkét évi szakadatlan munka után. Az 50 példányban kinyomatott próba-biblia költségeivel együtt a négy kötet kerékösszegben 27,000 koronába került, a mi nem sok, ha meggondoljuk, hogy pár hónappal ezelőtt a berlini hitközség egymaga 20,000 márkát: 24,000 koronát szavazott meg egy új német bibliafordításra azzal, hogy ha az összeg nem lenne elég, meg fogja toldani.

Mikor az első kötet megjelent, első és másod-kézbeli bírálatok, mint az ölyvek úgy csaptak le a prédára. Egyet egy baráti kéz az igazgatóság minden tagjának külön megküldött. Volt a ki hirdette, hogy nem a tórát kellett volna elsőnek kiadni, az többszörösen le van már fordítva s minthogy előbb-utóbb ugyis fönnakadunk, okosabb eljárással legalább némi hasznot hajtottunk volna. A második kötet megjelenése előtt valaki azt írta: Hát igazán folytatják? Azt hittem, a megjelent bírálatok után abba hagyják.

Hiszen nem mondom — ha nem Bacher Vilmos vezeti a munkát. Őt semmi el nem kedvetlenítette, semmi a sodrából ki nem hozta. Az egész hosszú, hosszú idő alatt ő egyforma odaadással, figyelemmel és nyugalommal dolgozott. Tudta, érezte, hogy nemcsak az Imit, hanem a zsidóság érdeke forog szóban és ez lendületet adott energiájának.

A legsűrűbben hangoztatott ellenvetés fordításunk ellen az, hogy nem elég magyaros. Elfelejtik, hogy minden bibliafordítást meg kell szokni. A Zunzé ellen is annak idején fölhangzott a vád, hogy nem elég németes. És — tessék csak utána nézni — a mi fordításunk van olyan magyaros, mint a Károlié, a melylyel ellenünk akkor érveltek, mikor a protestánsok e fordításnak a nyelv szempontjából való átdolgozását is már rég munkába vették. Csakhogy a Károliét a zsidók is megszokták, az Imitét még nem. A régiség zománca az, a mi a mienknek hiányzik, az a meg nem csinálható valami, melyet az Imit munkájának csak az idők folyása adhat meg és fog is megadni. A Károli fordítását, megjelenése után 18 évvel Szenczi Molnár Albert dolgozza át — a miénket most, 12 évvel később kezdjük javítani s ugyan-csak Bacher Vilmos vezetése alatt. S biztos, hogy Bacher Vilmos ezt a munkát is sikerrel és dicsőséggel fogja bevégezni.

Budapest.

Bánóczi József.

Bacher Vilmos tudományos működése.

Bacher Vilmos neve immár 40 éve ragyog újabbkori zsidó tudományunk égboltozatán. Nem csillag ő a csillagok közt, hanem elsőrangú csillag, sőt egyszerűen a legelső. E negyven év alatt e tüneményes csillag egyre fölfelé haladó pályán mozgott és habár koránál fogva föl kell tennünk, hogy elérte a delelő pontot, azért még sem félünk, hogy az ut lefelé konyul, hanem megmarad az elért magaslaton és továbbra is onnan ragyog nekünk. Ragyogjon is minél tovább. Annak örvendeni fognak mind, kik a zsidó tudományt mivelik, örvendeni fog főképpen a magyar zsidóság, mely büszkén vallja őt magáénak, és mindenek fölött örvendeni fogunk mi, tanítványai, a kik őt fiatalnak ismertük és képzeletünkben most is annak látjuk.

Nem vállalkozom arra, hogy *Bacher*ünk tudományos működéséről teljes képet adjak. E működés oly nagyszabású, tárgyai oly sokfélék, iratai oly számosak, hogy egyhamar áttekinteni sem lehet, méltatni még kevésbé, mert a ki *Bacher* műveit belső értékük szerint méltatja, oly jártas is legyen az összes földolgozott témákban, oly alapos is a tudományos mérlegelésben, oly mélyen is szálljon alá a kérdések fenekéig, mint írójuk maga. Bennem e képességek és kellékek nincsenek meg. Annál azonban jobbnak vélem ez ünnepélyes mozzanatot, mintsem hogy száraz felsorolással rontsam jelentőségét, azért hát úgy intézem a dolgot, hogy sokfelé tekintve, innen is, onnan is szemügyre veszek egy-egy kimagasló jelenséget és *egyéni* belátásom szerint rajta nyugtatom szememet. E szabadság minden szemlélőnek meg van adva; mások nyilván a szemlélő pontokat másképp választanák és benyomásuk különböznék az enyémtől. Jogosult az is, ez is.

Bacher első tudományos dolgozatai és egyuttal sikerei Boroszlóhoz, tanulóhelyéhez, fűződnek. Ámbátor mondani nem merem, hogy éppen az ott megjelent művek volnának az elsőik. Sejttem, hogy a ládafiókban *versek* rejtőznek, melyek még nem láttak napvilágot. *Bacher* oly apának fia, ki a verselésben találta gyönyörűségét. *Bacher*ünk is ügyesen, sőt költői lendülettel versel, héberül, németül, magyarul, a hogy jön. A prozodiában jártas, mint akár a latin filológus. Hasznára volt e dolog a középkori héber költők termékeinek, a kik *Bacher* finom érzékénél fogva új mezben jelentek meg. Ámde tartsuk be a sorrendet.

Bacher, a ki az orientális nyelvekben Vámbéry tanítványa, perzsának indult. A ki nem ismeri, el sem hinné. A rabbi, a theológus, az exegéta — egyuttal perzsa filológus. A doktori süveget 1870-ben perzsa témává! nyerte: „*Nizami's Leben und Werke und der zweite Teil des Nizamischen Alexander-Buches*“. 1873-ban angolra fordították. Követi: „*Muslicheddin Sa'adi's Aphorismen und Sinngedichte zum ersten Male herausgegeben und übersetzt*, 1879. *Bacher* ezentul a zsidó perzsa vonatkozásokat dolgozza föl nagy szorgalommal és szerencsével. Szerencsével mondom, hiszen ehhez a fölfedezőnek szerencséje is kellett. Új országot nyit meg a zsidó történetnek, a zsidó iroda-

lomnak. E téren ő jóformán egyedül áll. „Két zsidó-perzsa költő“ (Sáhín és Imráni) című művében mely két ízben, 1907-ben és 1908-ban, diszitette az Orsz. Rabbiképző Értesítőjét, Bacher maga állítja össze zsidó-perzsa vonatkozású műveit, melyeket 1896 óta írt és melyek vagy 40 számot tesznek ki. Ezek kiterjeszkednek a perzsa zsidók (Bokhárát mindig beleértve) történetére, irodalmára, költészetére, liturgiájára, kulturájára és nyelvére. Csak a legfontosabbat emeljük ki: „Egy héber-perzsa szótár a tizennegyedik századból“ (a Rabbiképző Értesítőjében 1899/900 magyarul és mint mindig, németül is). Salamon ben Sámuel az, ki e munka által új, és minthogy Bacher dolgozta föl, örök életre támadt. És a szótár szerzőjével együtt az egész zsidó-perzsa világ is föltárul előttünk. E szótár földolgozza a szentírásnak, a targumnak, a talmudi és midrási irodalomnak, úgy szintén néhány más könyvnek szókincsét perzsa fordítással, és belső értékénél fogva akkor is becses volna, ha nem az izolált perzsa világból szólna is hozzánk. Bacher különben azelőtt más, de töredékes perzsa szótárt is ismertetett, a Sirváni Mózesét. Történeti tekintetben fontos dolgozata Bachernek az, mely Bábai b. Lutf és Bábai b. Farhad költői krónikája alapján a perzsa zsidók 17. és 18. századbeli viszontagságos történetét ismerteti (francia nyelven a *Revue des Études Juives*-ben és külön lenyomatban: *Les Juifs de Perse* stb. 1907, 115 lap). A „Két zsidó-perzsa költő“ című művet már említettem; Bacher beállította őket a perzsa epikusok díszes sorába és kimutatta költői műveik viszonyát az agadikus mondaanyaghoz. Végre remek összefoglalást nyújt Bacher az egész zsidó-perzsa világról az amerikai angol nyelvű zsidó Encyclopediában (*Judaeo-Persian* és *Judaeo-Persian Literature* cikkek). Ez az egész nagy irodalmi tevékenység Bachernek tisztán egyéni hajlamából folyik és nincs semmi összefüggésben hivatalos állásával.

1877 óta, megnyilta idejétől fogva, Bacher a Rabbiképzőn szentírás-magyarázatot tanít. Tanít ugyan mást is, de főképpen ezt említem, mivel főtárgya és ahoz fűzöm Bacher tudományos műveinek egyik nagy csoportját, mely talán legjelesebb alkotása, leginkább közérdekű és szerzőjének méltán a legelső között szerzett helyet. Bacher a képzelhető legalaposabb ismerője a szentírásnak; erre képesítik őt bámulatos nyelvismeretei, melyeknél fogva, úgy szólván a nyelvformáció mögött, meglátja a nyelv keletkezésének és fejlődésének processzusát, látja összefüggését a rokon nyelvekkel, bírja a héber nyelv fölismerésére irányuló egész ókori, középkori és újkori irodalmat mint senki más, úgy hogy előtte tisztán áll úgy az összeség, mint a részlet. Kiforrott nézetei vannak, melyek előtt eltörpülnek az apró kérdések. Mikor bevezetést ad a szentírásba, mutatkozik legjobban a biztos és helyes ítélet, melyet e téren magáévá tett. Hogy ily tudás és biztonság mellett az exegézise is szilárd alapon nyugszik, hogy ő a bibliai szöveg leghivatottabb magyarázója, immár megokolásra sem szorul. A mit e téren alkotott, messze fölülhaladja azt a mértéket, melyet egy embernek rendesen elérnie adatott. Akár előadásait, akár munkáit vesszük, mindig a tárgy teljes ismerete, az

anyag bámulatosan alapos kezelése, teljes megbízhatóság és világos föltárása az egész értelemnek ötlük szemünkbe. A modern tulzott bibliakritikának nem barátja: ereje nem a szétforgácsolásban, nem az egésznek földarabolásában rejlik, hanem az összetételben, a meglevőnek biztos megértésében. Konjekturákkal ritkán dolgozik; a mi nem szilárd és biztos, nem neki való.

E téren igen sokat kellene fölsorolnom, ha mindazt emliteném, a mit Bacher a szentírás magyarázatának terén folyó- és gyűjtő iratokban közzétett. Legyen elég megjegyezni, hogy Bacher iratai felölelik az exegézis egész történetét, melyet részint ő tárt föl, részint ő foglalt kompendiumokba, kézikönyvekbe. Ezek a munkák mindig biztos tanácsadók lesznek. De ha a tudományos kutatás előrehaladtával megdőlni is, vagy jobb világításba helyeződik az egyik vagy másik pont: mi sem fogja alterálni mintaszerű kiadványainak becsét. Abulwalidot Bacher hasznosította; Ibn Ezrát úgy mint ő, senki át nem kutatta; Kimchi József neki köszönheti azt a helyet, melyet ma irodalmunkban elfoglal.

Első nagybecsű dolgozatai e téren a prófétai és hagiográfiai targumra vonatkoznak. Majd földolgozza Ábrahám ibn Ezra pentateuchus kommentárjának bevezetését (Bécs 1876 az Akadémia kiadványai közt), és Ibn Ezrát többé nem téveszti szem elől. „Ábrahám ibn Ezra mint grammatikus“ (1881. magyarul és németül) a legjobb irat, melyet e téren valaha irtak. Ibn Ezra számos kommentárjaiból és nyelvtani műveiből rekonstruálja e nagy és lángeszű kutatónak teljes nyelvtani rendszerét. A pentateuchus-kommentárnak szövegét szintén purifikálja egy cambridgei kézirat alapján („Magazin“ 1894). 1882-ben földolgozza a héber nyelvészet apamesterének, Juda b. Dávid Chajjug terminológiáját. Nyomban következik a legnagyobb középkori nyelvész, Abulwalid Merwan ibn Ganach iratainak több oldalról való megvilágítása: Hebräisch-arabische Sprachvergleichung, Hebräisch-neuhebräische Sprachvergleichung, Leben und Werke... und die Quellen seiner Schrifterklärung stb. Majd — I. Derenbourg neve alatt, mert Párisban csak ily auspiciumok mellett lehetett — kiadja Abulwalid művét: *Kitáb al-Luma*, továbbá szótárának héber fordítását: *Széfer ha-Sorásim* a Mekicé Nirdámim egyesület megbízásából, mely kiadásban egyesül az ügyes kéz a nagy tudással. Ujra ismerteti benne Abulwalid életét és tudományos értékét, a szövegét javitgatja és ellátja jegyzetekkel, lajstromokat készít, az arabs eredetit összehasonlítja stb. úgy hogy e kiadás egymaga nagy alkotás. Szintén ily remekül adta ki Kimchi József „Széfer Zikkáron“ grammatikai művét és Szaádja Jób fordítását. Graetz halála után kiadta e nagy mesternek, Bacher személyes mesterének hátrahagyott szellemes bibliai szövegjavításait (*Emendationes* stb. 1892–94), majd bő szemelvényeket nyújt Tanchum Jerusalmi szótárából (1903). Bacher munkásságának jellemző sajátossága: az abszolút megbízhatóság — mind e művekben fényesen bizonyult. Különösen Abulwalidra nézve fejen találta a szöveget. Valakinek az a megjegyzése, hogy Bacher egyszerűen *letarolja* azt a mezőt, melyre ráveti magát; másnak ott nincs tenni valója.

E nyelvészeti dolgozatokat szerencsésen koronázza egy pár összefoglaló mű és értekezés. A Winter- és Wünsche-féle nagy gyűjteményes munkából való két mű: „Die jüdische Bibelexegese vom Anfange des zehnten bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts“ és „Die hebräische Sprachwissenschaft“ stb. 1892. Majd egy értekezés (a Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft-ból, Bacher több művének hordozójából) „Die Anfänge der hebräischen Grammatik“ 1895. Ide tartozik több nagy cikk az amerikai Encyclopediából, p. o. *Bible Exegesis, Grammar Hebrew* stb.

Bacher néhány középkori és ujkori liturgikus költő művét is sikeresen tárgyalta, mint már jeleztem. Itt említem apja, Bacher Simon, héber költeményeinek gyűjteményes kiadását, 1898. Kissé oldalvást esnek művei a Maimunit megelőző vallásbölcsesek és Maimuninak bibliamagyarázatáról (1892. 1896).

A mi azonban Bachert halhatatlanná teszi, a mi nélkül ujabbkori irodalmunk egyszerűen el nem képzelhető, a mi neki — a keresztény világban talán még inkább mint a zsidók közt — a hála és elismerés bőséges szaruját nyitotta meg, az nagy műve az Agadáról. A Rabbiképző első Értesítőjét diszitette az ő műve „A babylóniai amórák agádája“ (németül is). Ez irányban lassanként öt hatalmas kötet jelent meg (németül): a tannaiták agádájáról két, a palesztinai amórák agádájáról három kötet, egyre növekedő tökélylyel és sikerrel; köztük az első kötet, Bacher egyik fiatalkori dolgozata, „Die Agada der Tannaiten“, 1903-ban második kiadásban. Közkivánatra külön kötetben megjelent hozzá „Bibelstellenregister“ stb. 1902. E művekben először birjuk az agáda rengeteg anyagát, a mennyiben névhez fűződik, modern alakban. A nagy tannák és amórák új életre kelnek előttünk, mondásaik csoportokba gyűjtve az egyénről és a korról teljes képet nyújtanak, az ócsárolt rabbinikus irodalom mintegy varázsütéssel megszépült és százszorosán emelkedett értékben. Az autorság pontos megállapításával Bacher mintegy *machzir abéda* volt: mindegyiknek visszaadta a magáét, de ezzel egyuttal rendett hozott a káoszba, tisztást az ösvadonba, utat a kietlenségbe. Azonkivűt minden egyes mondás lelhelye és hangzása a párhuzamos helyeken, szövegének szóbeli és értelmi megállapítása, nyelvi és tárgyi magyarázatok — e jelenségek és sok egyéb teszik ki a Bacher-féle Agáda nagy becsét. E műben még inkább mint nyelvészeti műveiben bizonyult Bacher nagy filologusnak, oly tulajdonság, mely nélkül e munka létre se jöhetett volna és a melynél fogva, mint keresztény tudósoktól hallottam, Bacher az egyetlen filologus korunkban. A nagy tudást, a szorgalmat, a végtelen türelmet, mely e munka megírásához szükségeltetik, nem is említem, hisz ezek Bacher lényéhez tartoznak. Uttörő munka ez, melyhez fogható csak nagy ritkán keletkezik. Hasonlóképen új valamit teremtett Bacher azzal a két-kötetes munkájával, mely a hagyományos irodalom exegetikus terminológiáját tárgyalja: „Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur“, 1899. 1905. Több más apró dolgozatban is szí-

vesen időz Bacher a talmudi és midrásbeli tárgyak kutatásánál. Ide sorolható, mint szintén talmudi téma, Kosman Wodianer magyar talmudista jegyzeteinek kiadása két kötetben (Széfer Nachlath Jehósua), a melyhez „Századunk első feléből“ címen hozzátartozik azon rabbik jegyzéke, kik Szófer Mózással levélváltásban álltak (1893).

Ezzel eljutottam a hazai magyar vonatkozásokhoz. Bacher minden ízében magyar; magyarnak született, magyarul tanult, magyarul tanít és magyarul ír. Csak a magyar nyelv területbeli korlátoltsága okozza, hogy legtöbb műve, irata és értekezése idegen, főképen német nyelven, sok azonban héberül, franciául, angolul jelent meg. Mindamellett sok van tőle magyarul is, valamint hogy Bacher tudatosan gyarapítja még eddig fiatal zsidó-magyar irodalmunkat. Hogy 1884-ben Bánóczival együtt a Magyar Zsidó Szemlét alapítja, hogy 1894-ben nagy része van az Izr. Magyar Irodalmi Társulat alapításában, melynek évek óta társelnöke — ez és sok egyéb más lapra tartozik. De mint elsőrendű alkotását be kell iktatnom az imént említett IMIT keretében létrejött első magyar-zsidó bibliafordítást, mely nála nélkül egyhamar alig jön létre. Több mint tíz kemény munkaévébe került e mű. Tiszta fordítást adni jóval nehezebb, mint a szöveget kommentárral ellátni. Itt ki beszélheti magát az ember, ott rögtön színt kell vallani. Egy-egy szóban egész exegetikus folyamat rejlik. Mennyi fejtörés, mennyi kutatás, mennyi ügyesség kell a szabatos fordításhoz, mely, a szöveget a hagyományozott alakban véve, értelmesen, folyékonyan akarja visszaadni. A nagy közönség, mely oly hamar észreveszi a hibákat és oly hamar kész a gáncscsal, nem is sejti, hogy még annak a hatalmas elmének is mennyi nehézségébe került az a négy apró kötet, melyben ő az első zsidó-magyar bibliát bírja. Ezzel önönmagának tartozott a magyar zsidóság, mert csak így remélhető, hogy a magyar zsidóság is irodalmi életet fog élni. A zsidó tudománynak mindenütt és mindenha a biblia képezi az alapját; ez megszólalván nemzeti nyelven, remélhető, hogy immár a nagy zsidó irodalom is biztos talajra talál a magyar zsidóság körében. Hogy e nagy munkában részt vehettem és Bacherrel együtt dolgozhattam, örök büszkeségemre válik; hogy Bacher születésének 60. évfordulója alkalmából a mesterről e vázlatot írhattam, nagy örömömre szolgál. Tíz és husz év múlva Isten segítségével újra kezdjük . . .

Bécs.

Dr. Krausz Sámuel.

Bacher és a szentírás tudománya.

Az újabb zsidó tudomány teljes vértézettel, készen pattant ki Zunz lángelméjéből. Új és mégis bevégzett volt ebben a tudományban minden: a vizsgálati módszer és a földolgozás formája, a problémák megállapítása és megoldásuk módja, a célok kitűzése és az eszközök felhasználása. A régebbi zsidó tudománnyal voltaképpen csak a tárgya volt közös az ujnak: a zsidóság és tanításai, a mint legrégebbi irodalmunkban meg vannak örökítve.

Hogy volt valaha egy régibb zsidó tudomány is, arra Zunz jóformán csak a lángész intuitiója révén jutott rá. Hatszáz éves elrejtésből az ő lánglelkében ocsudott föl új életre a zsidóság tudománya: nem csoda tehát, ha elvesztette volt a kapcsolatot a saját multjával. Ezt a kapcsolatot az egész vonalon maga Zunz még nem teremtette meg; de hogy létezésére rámutatott, helyreállítását célul tűzte ki és első nagy művével, a zsidó tudomány *standard work*-jával mindjárt meg is mutatta a módját, ez halhatatlan érdemeinek legnagyobbja.

A Zunz verte csapáson számosan indultak meg és nyomultak elő kisebb-nagyobb távolságig a kitűzött céltől. Azok között, a kik a legnagyobb tehetséggel és készültséggel s a legtöbb szerencsével és sikerrel fáradoztak ebben a munkában, legelső sorban áll a mi *Bacherünk*, a ki főleg a zsidó szentírásmagyarázat története körül szerzett hervadhatatlan érdemeket.

Bacher munkássága a Zunz első klasszikus művében foglalt vizsgálódásokhoz kapcsolódik és azokat jelentékeny mértékben viszi előbbre. A *Gottesdienstliche Vorträge* az agádát még csak mint irodalmi terméket boncolja és így állapítja meg igazi természetét. Bacher hat kötetes nagy művében már az agáda szerzőinek alakját állítja élénk eleven plaszticitással. A jövő feladata lesz, hogy az agádának mint szellemi jelenségnek fejlődési folyamatát rendszerbe foglalva írja le. De e rendszer tartó oszlopai ott vannak megépítve megbonthatatlan szilárdsággal Bacher könyvében az agádáról.

Az agáda lényegileg nem más, mint a legrégebb zsidó szentírásmagyarázat. Ennek történetét gazdagítja és deríti föl tehát az, a ki megállapítja, hogy az agáda irodalmában foglalt szentírásmagyarázati anyagból az ott megnevezett szerzőket milyen rész illeti meg. Ezt a nagy munkát végezte el Bacher a forrásoktól megengedett teljességgel és az őt jellemző precizitással és megbízhatósággal.

Bacher mélyen értette át az újabb zsidó tudománynak azon első rendű feladatát, hogy a régivel való kapcsolatot állítsa mindenekelőtt helyre. Ezért szentezte egész további nagy arányu munkásságát a középkori zsidó szentírásmagyarázat és ezzel kapcsolatban a héber nyelvtudomány és lexicographia történetének. Ezeknek a tudományoknak hány nevezetes tényét és egyéniségét világította meg, hozta egymással összefüggésbe és állította a maga helyére, hosszú volna itt elmondani. Csak arra az egyre emlékeztetünk, hogy a héber nyelvtudomány megalapítója és mindjárt legnagyobb képviselője, *Abulvalid* életéről és műveiről Bacher adott először kimerítő rajzot és méltatást egy sorozatos munkában. Másokat egyenesen ő fedezett föl és illesztett be a tudomány történetébe, különösen néhány perzsa-zsidó író.

Bachernek a bibliai tudományok történetére irányított figyelmét nem kerülte el semmi oly forrás, a honnan e történet gazdagítását remélhette. Átkutatta a középkori vallásbölcsesek műveit egészen Maimuni-ig, hogy az exegetikus elemeket bennük megállapítsa. Még a Zóhar utvesztőjén is keresztülvágta magát, ugyanezen céllal. S nem állott meg a könnyen hozzá-

férhető nyomtatott könyveknél, hanem a kéziratos irodalomból is merített. Korhatárok sem állottak utjában: a legrégebb és a legújabb idevágó irodalmat és írókat (pl. a mai bukhari zsidókéit) egyforma odaadással, pontossággal és világossággal ismerteti és méltatja.

Bacher műveinek és cikkeinek száma százakra rug és igazán bibliographiai szükség volna azok jegyzékének közzététele. De munkásságának hatalmas arányairól mégis csak az alkothat magának fogalmat, a ki ismeri az anyag óriási terjedelmét és sajátos természetét, melyet összehordott és feldolgozott annyi tudós alapossággal, mint írói készséggel. Olyan philologiai akribiával dolgozik, a mely szakkörökben közmondásos; művei mégis érdekes és élvezetes olvasmányok.

Tudományos érdemei és írói erényei senkitől nem vitatott tekintélyt szereztek neki a zsidó tudomány körében és azon túl az ó-testamentomi keresztény theológia és a keleti tudományok terén világszerte. Mi itthon azonban még többel is vagyunk adósai, mert neki köszönhetjük magyar nyelven az első teljes szentírásfordítást. Ez a nagy mű, noha a munkatársak egész gárdája segédkezett neki benne, mégis az ő tudományos egyéniségének bélyegét hordja magán. Olyan tudományosan megalapozott, hű és megbízható, tömör nyelvű és mégis tisztán és könnyen érthető ez a fordítás, mint Bacher minden műve. Mivel nemcsak a szókat és verseket akarja lefordítani, hanem összefüggésében megértetni a szöveget, nincsen figyelemmel a versek és fejezetek szerinti hagyományos felosztásra. És ebben még ott is első, a hol egyébként már vannak elődei, a magyar tórafordításban. (L. ismertetésemet az I. és II. kötetről a *Deutsche Litteraturzeitung* 1902. évf. 2132—34. hasábjain.)

*

Csak halvány körvonalakban adhattuk rajzát Bacher irodalmi tevékenységének a bibliai tudományok, főképpen a szentírásmagyarázat történetének terén. Kiegészítésül megkíséreljük röviden magát bibliai exegézisét is bemutatni úgy, a mint az szemináriumi előadásaiból megállapítható.

Ugyan *Bacher* szentírásmagyarázatát közelebbről jellemezni igazán feleslegesnek tetszhetik mindazok szemében, a kik az ő egyéniségét ismerik: annyira ebből folynak exegézisének összes elemei, iránya és módszere. *Bacher* exegézise nem lehet más, mint a szentírás valódi értelmének egyszerű, őszinte, szinte önkéntelen megállapítására való szigoruan tudományos, minden mellékcél nélküli törekvés. Az ő magában megállapodott, bölcs nyugalma természete eleve kizárja jobbra vagy balra lesiklását az egyenes utról. Rajongás lelke, tagadás szelleme nem vehet erőt soha rendithetetlen tudományos meggyőződése sziklavárán. Nyugodt mérséklettel, szigoru objektivitással áll tárgyával szemben. A szentírásmagyarázat neki ugyszólván inkább philologiai, semmint theologiai disciplina. A fősúlyt mindenkör a nyelvi megértésre veti. De iskolai előadásokról lévén szó, ebben mindenesetre a didaktikai szempont is vezérli. — Exegézisének legfőbb és legtermészetesebb forrása maga a szent-

írás, a miben egyébként a legnagyobb zsidó írásmagyarázók nemes hagyományát követi. Szinte kifogyhatatlan a szó- és tárgymagyarázó anyag előteremtésében, analógiák és utalások földerítésében magából a szentírásból, a melynek persze minden szava és minden gondolata öntudata küszöbén állva várja hívását minden pillanatban.

Hogy e mellett minden egyéb tudományos segédeszközt is alkalmilag igénybe vesz, az oly sokoldalú tudósnál, mint Bacher, magától értetődik. De ebben is jellemző bölcs mérséklete, valamint pedagógiai tapintata, a melynél fogva mindig csak a legszükségesebb és a tanulók értelmi fokához mérten alkalmas anyagot választja ki közlésre.

Minden szertelenségtől irtózó egyéniségében leli magyarázatát az is, hogy az u. n. modern bibliai tudomány problémáival szemben, a melyek főképpen a bibliai *Bevezetésnek* teszik anyagát, szintén a megfontoltság és a mértéktudás álláspontját foglalja el. Távol van attól, hogy a bebizonyítható tények tanúsága elől elzárkózzék, de a hiu találgatások és üres föltevésök ingatag talajára lépni sem hajlandó. *Grätz* posthumus *Emendationes-ei* ugyan az ő szerkesztésében jelentek meg és elismeréssel bírálja *Ehrlich* erősen radikális irányu *Scholia-it* is: maga mégis csak az igazán elutasíthatatlan szöveg módosításokat fogadja el. Hasonlóképpen a kalandos, dib-dáb forráskritikai elméletet sem teszi magáévá, hanem a szentírásnak irodalomtörténeti vizsgálatában is csak odáig megy el, a meddig elmenni a bibliai könyvek megértése végett elkerülhetetlenül szükséges. Ezekben is tehát voltaképpen a zsidó szentírás magyarázat klasszikusainak példája szolgál neki vezérlő hagyományul.

A kit netalán az a kérdés is érdekel, hogy Bacher miért nem lépett fel irodalmilag exegetikai vagy más modern bibliatudományi munkával, megtalálhatja a feleletet azon kívül is, hogy még az ő határtalan, csodálatos munkabírájának és soha el nem fáradó szorgalmának is lehettek határai — az időben. Ugyanis *Bachernek* oly nagy terjedelmű munkatér jutott, a hol az ő minden inkább mint harcias természetének megfelelő, gazdag eredmények áldásától jutalmazott békés tevékenységet fejtett ki, hogy ezt az örökös harci lármától hangos területet fölkeresni méltán nem vágyakozott. Érteni fogja ezt mindenki, a ki ismeri Bacher gyöngéd érzületét és finom tapintatát, az előkelő hangot és distingvált módot, a melylyel még szigorúan elutasító bírázataiban és a legkonokabb vitázóval szemben is mindenkor élni szokott.

Ilyen hangon érintkezett velünk is, az ő tanítványaival, siheder korunkban éppen úgy, mint mikor már a férfikor küszöbére értünk. Mert valóban *anima candida a mi Bacherünk*. Hálás szeretetünket iránta — de az intézet iránt is, a hol az ő tanításaiban részesültünk s a melyet most ő képvisel és vezet — nem fejezhetjük ki méltóbban, mint hogyha ráolvassuk nemes tanítónkra még más értelemben is azt a jellemzést, melyet a hagyomány szerint (j. Ned. 39 b) a halódó Hillél adott az ifju R. Jochanan b. Zakkajról (hiszen a hatvan éves Bacher oly fiatal, oly elpusztíthatatlan szellemi erőben virul

ma is még, akár évtizedekkel ezelőtt): אב לחכמה אב לרורות Atyja és tanítója bölcseségnek és tudománynak, atyja és mestere a nemzedékek sorainak a multban és — adja Isten — a jövőben is sokáig!

Kolozsvár.

Dr. Eisler Mátyás.

Bacher mint az Agáda történetirója.

A Talmud gazdag irodalmában igen egyenlőtlenül oszlik meg a halácha és agáda mivelése. Mig előbbi a legkülönbözőbb szempontból és irányból megvilágítják és fejlesztik, addig az utóbbi csak igen alárendelt szerepet visz és csak esetlegesen, alkalomszerűen képezi egyik másik pontja a behatóbb vizsgálat és buvárkodás tárgyát. A halácha feldolgozása köré a legnagyobb elmék és tehetségek csoportosulnak, míg az agáda körül kifejtett irodalmi munkásság sem belső tartalmával, sem pedig külső terjedelmével nem üti meg azt a mértéket, melyet mélyreható ethikai és kulturtörténeti jelentőségénél fogva méltán igényelhet. E fe'tünő jelenséget megmagyarázza főként a gyakorlati irány, mely a talmudi irodalomban egészen a legujabb korig túlsúlyban volt. A halácha, a zsidó élet szabályozója mint nélkülözhetetlen gyakorlati tudomány mindig előtérben áll; avval többé-kevésbé mindenki foglalkozik; irodalmi termékeit a legnagyobb tárgyi ellenőrzéssel és szigorú kritikával fogadják; az agáda azonban nem a nagyközönség ismeretkörét képezi; az iskolák nem vették be rendes tananyaguk; mivelése csak igen kis körre szorítkozik. És ott is, a hol foglalkoztak vele, nem mint öncél szerepel, hanem nagyobbára mint segédeszköz; keretül szolgál oly eszmék és felfogások kidomborításánál, melyeket a különböző idők viszonyai tarka változatosságban felszínre vetettek. Rabbi Akiba halachikus tételében azt keresik a mi tényleg benne van; tanulmányozzák szó szerinti és tárgyi értelmét; de a mikor agádikus tételéről van szó, akkor már nem azt keresik a mit ő mondott, hanem a mit nem mondott; célzásokat a századok folyamán egészen megváltozott életviszonyokra, vonatkozásokat a legspeciálisabb új jelenségekre. Itt-ott oly munkára is akadunk, mely természetesebb irányt választ és egyik-másik agádikus tételt eredeti értelme szerint von kutatásai körébe; különösen az örökbecsü alkotásokban gazdag spanyol korszak irodalmában, még pedig első sorban az ethikai művekben; de itt is csak egyes részek képezik a kifejtés és feldolgozás tárgyát és csak annyiban, a mennyiben valamely kérdés megvilágításához tartoznak, de az agádának mint egésznek, magában álló és külön irodalmi léttel bíró hatalmas alkotásnak nem akadt Maimonidese.

Az ujkornak egyik legnagyobb érdeme, hogy felölelte az agádát a maga egészében és felismerte nagy becsét. Az agáda most már nemcsak más kérdések függeléke gyanánt szerepel, hanem mint önálló disciplina lép előtérbe. A mit a középkor elmulasztott, azt dusan kipótolta a modern zsidó tudomány. Szilárd, megdönthetetlen alapokra helyezte az agádát és meg-

jelölte az utat, a melyen tovább haladni kell. A munkának oroszánrésze már elkészült. Zunz megírta az agáda irodalomtörténetét (Die Gottesdienstlichen Vorträge der Juden) és Bacher magát az agádát mutatja be hatkötetes művében szerzők és korszakok szerint rendezve.

Bacher megajándékozta a tudományos világot egy egész irodalommal; hozzáférhetővé tette a tudomány számára mindazokat a kincseket, melyeket a tannaiták és amórák művei rejtettek. Hogy mit jelent Bacher Agádájának hat kötete, annak illusztrálására nem elegendő a tartalomjegyzék áttekintése, a kötetek és lapok száma, a minthogy a művészet halhatatlan alkotásainak becsét sem tisztán a formált anyag minősége és mennyisége határozza meg. A másfél évezredes kutfőkből merített anyag mintegy varázsszerűen oly szingzagdag és élethű képek sorozatává ujul fel ismét munkáiban, mintha nem is egy rég letűnt kor néma maradványaiból alakította volna, hanem egy még létező élet közvetlen megfigyeléseiből.

Bacher műve fordulópontot jelent az agáda történetében. Keresztülviszi vaskövetkezetességgel az egész irodalomban a természetes, egyszerű és a történeti háttér helyes ismeretén alapuló értelmezését az agádának, a mi a legnagyobb ellentétben áll az utóbbi időben mindjobban meggyökerezett felfogással, mely az agáda súlypontját és nevezetességét éppen az értelmetlenségben és homályban keresi. Fölösleges részletesebb ismertetését adnom annak az iránynak, melynél a midrásnak használata és alkalmazása egészen elfajult. Hányan vannak, a kik nem keresnek egyebet benne, mint rejtélyszerű alkatrészeket, hogy aztán ügyes, szellemes, körmönfont ötletekkel megfejthessék. Hányan vannak, a kik már nem is sejtik, hogy az ugy nevezett *nehéz* midrásnak egyszerű értelme is van. Nem ritkán szerkesztenek is egy-egy érthetetlen midrást (מדרש פליאה), a mely bámulatba ejti a hallgatóságot. Az e fajta könyvek különösen az újabbak lapozgatója gyakran akad olyanokra és hiába keresi a régi forrást; egyik könyv a másiktól merít és nem lehet már megállapítani, hogy melyiké az elsőbbség; valószínű, hogy a szerzők egyikét sem illeti meg a plio feltalálásának dicsősége, hanem valamely névtelen fiué, ki rabbija mellett a מסדר אגדה tisztét töltötte be, azaz midrásoka tartogatott számára, hogy esetről-esetre bemondja neki. Ilyen pseudo-midrás rendszerint jobban is vált be mint az igazi, mert nehézsége és talányszerősége nagyobb meglepetést váltott ki és alkalomszerűbb kifejtést türt meg mint az.

Bacher hat kötetes munkája hivatva van elsősorban arra, hogy az agádának mint szilárd alapokra helyezett tudományágnak kivívja az őt megillető helyet nemcsak az irodalomban, hanem az életben is; hogy eltüntesse a természetellenes magyarázási módot és a vele összefüggő, a tárgyhoz nem méltó visszaélést, hogy tisztultabb és egészségesebb irányba terelje a midrás homiletikai mivelését.

Bacher felhasználja az egész idevágó irodalmat; súlyt helyez a források kimerítő felsorolására és pontos jelölésére. Kevésbé ismert monographiák

és értekezések sem kerülnek ki figyelmét, miáltal műve elsőrangú segédforrást képez mindazon kérdések továbbfejlesztésére és speciális kimélyítésére, melyeket érint. De az irodalmi anyag bősége mellett is kerüli az idegen elemek bevonását a magyarázatba. Szemben a régi magyarázókkal, Maimonidest sem kivéve, kik saját koruk filozofiáját és világnézetét vélték felfedezni az agádában, keresi Bacher a tannaiták és amórák korában azt a háttért, melyből az agadista szavai természetes erővel és elevenséggel kiemelkednek. A történeti alapon való kifejtés idegen volt e téren és Bachernek nehéz uttörő munkát kellett végeznie, míg rendszerét végig kiépíthette.

Bacher fogalom meghatározásai és a homályos helyek értelmezései nem hozzávetőleges sejtésen vagy véletlen találgatáson alapulnak, hanem az egész agádikus anyagot szemmel tartó és az összes párhuzamos helyeket kritikailag egybevető mély tanulmányozáson. Hogy mit jelent az a szó אגדה, azt ő az összes idevágó helyek alapján, melyeknek száma meghaladja a kétszázat, állapítja meg, (V. ö. Die Agada der Tannaiten I. k. 2. kiadás 451—470. l. és Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionslitteratur I. 30—36.). Hogy Rábá agádai előadásainak alapját hagiographiai perikopák képezték, hogy tehát igen valószínűleg a szombatnap délutáni istentisztelettel voltak összeköttetésben, azt egy jegyzettel igazolja, mely az összes idevágó helyeket számokban összeállítva közli. (A babyloniai amorák agádája 110. l. és a német kiadás 118 l.) Ily exakt módon bizonyítja Bacher minden állítását pontról pontra. Ez a mélyreható alaposság egyrészt megdönthetetlen marandóságot biztosít rendszerének összes részleteiben, másrészt pedig annyi energiát tömörített össze művének minden lapján, hogy kiapadhatatlan forrása marad számtalan részlet- és rokonkérdés tanulmányozása számára.

A legkiválóbb helyet foglalják el a szentírás szövegének magyarázási és alkalmazási módjai; a tannaiták és amórák mindegyikénél kidomborítja exegezisét és ebben a pontban tovább megy, mint a mennyit a munka címe jelez, mert az agádikus exegezis kifejtéséhez hozzáfűzi a haláchikus exegezist is és így teljes képét nyújtja az egész talmudi kor szentírásmagyarázatának. Műszavai szerint csoportosító és különálló, tisztán az exegezissel foglalkozó műve „Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionslitteratur“ méltán tekinthető főműve kiegészítő részének.

Bachert mint az agáda történetiróját jellemezve, önkéntelenül szemünkbe ötlük a nagy különbség, mely történeti munkák és Bacher művei közt észlelhető. Míg előbbiek csak a fejlődés menetére fontos mozzanatokat és az okozati összefüggést feltüntető jelenségeket domborítják ki, addig Bacher nem tisztán a főbb vonásokat adja, nem a nevezetesebb részletekre szorítkozik, hanem a történetet mint külső keretet adja, mely befoglalja az egész agádát a maga teljességében mint a Misne Tora a haláchát.

Budapest.

Dr. Guttmann Mihály.

Bacher mint midrásmagyarázó.

עחור נכסין עחור פומבי זה הוא בעל אנדה (Baba bathra 145 b.) Gazdag birtokban, gazdag pompában az agáda mestere, mondja a talmud. És ha ezt alkalmazzuk az agáda szerzőire, ép oly mértékben alkalmazhatjuk arra, a ki az agadisták termékeit feldolgozta úgy, hogy azok a maguk gazdagságában és pompájában ez által tündökölnék igazán.

A mi szeretett mesterünk, kinek ez igénytelen sorok az őszinte tisztelet és hála szerény adóját akarják bemutatni, valóban gazdag, mint az agáda nagymestere; hisz a jelenkor tudósai közt alig van hozzáfogható, ki az agáda birodalmában oly korlátlan uralkodó, mint ő, a ki az agáda kincseinek ismertetésére annyit tett, mint ő. Hat kötet fekszik előttem, három összefüggő, egymást kiegészítő munkának hatalmas kötetei, egy negyedszázad szorgalmas kutatásának, lelkiismeretes buvárkodásának dicsőséges eredménye. A tannaiták, a babyloni és palästinai amórák agádájának rendszeres feldolgozása ez. Nem az agáda történetét akarta mesterünk megírni, a mint azt munkáinak egyik bevezetésében maga hangsúlyozza, nem az agáda koronként való fejlődését kívánta bemutatni, hanem a tannaiták és amórák agádájának a rengeteg irodalomban szétszórtan, rendszertelenül felfalálható anyagát öntötte mesteri kézzel formába, hogy minden tannaita és amóra névszerint megkapja az ő tulajdonát, a mit az agáda mezején termelt, de gyakran el is vesztett, mert a szájhagyomány nem tudta mindig pontosan megőrizni a szerző számára. És ha az agáda történetének megírása nagy és nevezetes munka, Dr. Bacher elvégezte számára a nélkülözhetlen előmunkálatot, sőt talán annál a történetnél is érdekesebb és értékebb eredményt nyújtott nekünk, mikor bevezetett az agádának műhelyébe és az egyes agadisták mondásaiból, kisebb és rövidebb vagy hosszabb és behatóbb magyarázataiból ugyszólván szemünk előtt építi fel azt a szinpompában ragyogó épületet, melyet az agadisták köveiből lehet csak előállítani.

És midőn ezt az épületet szemügyre vesszük, tűnik fel előttünk Dr. Bacher mint midrásmagyarázó a maga nagyságában. Megtaláljuk itt szép, következetes rendben azokat a mondásokat, melyek az agadisták gondolat- és érzelmvilágába vezetnek el bennünket; szóljanak azok a jámborság és erkölcs tanairól avagy a vallási és nemzeti érzés kifogyhatlan tárgyairól, illessék bár az isteni tan és annak tanulmányozása ügyét, vagy az ima, a vallásos gyakorlat, Izraél hivatása, Istenhez való viszonya, a népek között való helyzete, szenvedései, küzdelmei és reményei kérdését. Nem különben, a mikor szólnak Isten világhuralmáról, működéséről és csodáiról a teremtésben és az emberiség rendjében; a gondviselés titkairól, Isten igazságosságáról és szeretetéről, a tulvilági életről, a büntetés és jutalomról avagy a majdan eljövendő világbékéről. Megtaláljuk itt azokat az elmélkedéseket, melyekkel a szentírás történeti tartalmát mélyítik vagy pedig a bibliai kor elbeszéléseit és alakjait a költészet színes köntösébe öltöztetik. És maga az elrendezés már

beható és sokatmondó magyarázat és nem pusztá mechanikai munka, mert ez az elrendezés a maga gondos részletességével bemutatja nekünk lehetőleg tökéletesen nemcsak az agadisták egyéniségét, hanem ezek révén, mint fontosabb eredményt, megvilágítja magát az agáda hatalmas complexumát, a midőn ezt a sajátos és változatos anyagot áttekinthető, könnyebben érthető módon és az eredetihez alkalmazkodó, de mégis modern formában dolgozza fel.

Hogy mily szigorú körültekintés, mily alapos elmélyedés szükséges e munka végzéséhez, azt csak az tudja megítélni, a ki ismeri a források természetét, melyekből Dr. Bachernek meríteni kellett. És a ki azt ismeri, az csodálattal látja, mily szeretettel és odaadással merült el az agádának nagymestere kutatásának tárgyába és mégis mily tárgyilagossággal, mily elfogultatlansággal végezte fárasztó munkáját. Ez által érte el, hogy valóban döntő tekintélynek ismerendő el a midrásmagyarázat terén, hogy eredményei majd mindenkor megbízhatók és szilárd értékűek.

Állításaink számára nem hozunk fel példákat, megtalálhatók azok az említett hat kötet lapjain lépten-nyomon, csak röviden akarunk utalni azokra a szempontokra, melyeket Dr. Bacher az agáda feldolgozásánál, illetve magyarázatánál érvényesített. Minthogy nagy munkáinak kiinduló pontja az volt, hogy az agadistákat chronologiai sorrendben tárgyalja, már ezzel le volt rakva magyarázatának első és biztos alapja, a *történeti megértés*. A midőn tehát az agáda szerzőinek történeti összetartozását állapítja meg, mondásaiknak, tanaiknak történeti háttérével magyarázhatja első sorban azoknak igaz értelmét, a nélkül, hogy azokba akár apologetikai, akár más kiegyeztető szándékkal belemagyarázna olyasmit, a mi bennök nincs.

A történeti mellett a második főszempont, mely mesterünket az agáda előadásában vezeti az *exegetikai*. És ez természetes is; hisz agáda, mint azt Dr. Bacher külön értekezésekben (*Jewish Quarterly Review* IV ; *Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung*, Leipzig, 1899. s. v.) a legalaposabban kifejtette, lényegében és jelentésében nem más, mint bibliai exegézis. Azért is látjuk, hogy bármi legyen a tárgya, rendszerint szentirásivers az alapja, a kiinduló és végpontja, vagy legalább a támasztéka. És itt azután tényleg mellékes, mint akár az agáda kései utódánál, a templomi beszédnél vagy derásánál, hogy vajjon a szentirási szövegből fejlődött-e ki a gondolat, vagy megfordítva, a gondolat volt előbb és az agadista vitte azt bele a szövegbe ; azért mindenestre megmarad az exegetikai magyarázatnak. Dr. Bacher nem téveszti soha szem elől az agádának ezt a fontos oldalát és ezen az alapon adja hű magyarázatát, a mi az agádai mondások fordításaiban is mindenkor kifejezésre jut, a midőn nem szószerint való fordítást nyújt, a mi még külön magyarázatra szorul, hanem az eredeti gondolatát adja vissza, befektetvén a fordításba annak exegetikai megokolását.

A midőn pedig ily szilárd alapokon nyugszik Dr. Bacher agádamagyarázata, rendelkezésére állanak azok a segédeszközök is, melyek eredményeit

minden tekintetben előmozdítják. Ezek elseje a *bő nyelvismeret*, mely az agáda nem ritkán nehezen etymologizálható szavainak megfejtésénél, a szerencsés nyelvérzék mellett, nélkülözhetlen. Dr. Bachernél ez megvan a maga teljességében és azért találunk az ő agáda-feldolgozásában lépten-nyomon értékes, maradandó becsü lexicografiai eredményeket, melyek a midrás magyarázatára nézve döntők.

Nem kevésbé fontos segédeszköz a *szövegkritika*, mely tudományos dolgozatnál természetes követelmény. Dr. Bacher midrásmagyarázatánál érvényesül is ez a maga jogaival, a midőn első sorban a párhuzamos helyek összevetése által, a mi az ő fáradhatatlan és lelkiismeretes kutatása mellett a lehető legkimerítőbb mértékben áll rendelkezésére, másrészt az alapos és bő midrásismeret folytán megbízható következtetések által szerez szilárd eredményt. Hogy pedig épp Dr. Bacher tárgyánál mily fontos és nélkülözhetlen a józan szövegkritika, azt mindenki tudja, a ki ismeri az agáda forrásmunkáit, melyek bizony nem ritkán nyújtanak romlott szöveget. Így nyerrünk azután mesterünk munkáiban magyarázatot oly midrásmondásokra is, melyek különben érthetetlenek. Így tárulnak fel előttünk az agáda gyakran bozótos sűrűjében új utak, melyek elvezetnek a szöveg biztos megértéséhez.

Dr. Bacher azonban nemcsak a szavakat magyarázza, hanem az agáda szellemét is felfogta. Mint az agadistákkal congeniális magyarázó behatol az agáda mélyébe és annak igazi, sokak előtt rejtett lényét tárja fel. Dr. Bacher az említett szempontokon kívül érvényre juttatja az agáda magyarázatánál a *költészet* szempontját is. Kiindul ugyanis abból a nevezetes tényből, hogy az, a mit mi agáda név alatt birunk, az hosszú századoknak költői terméke is. A biblia költészetének utolsó megnyilatkozása és a középkori ujhéber költészet virulásának kezdete között elterülő nagy időszakban az agáda virágos berkeiben rakódott le a zsidó néplélek költészete. Az agadisták tekinthetők, mint Dr. Bacher mondja, e korszak zsidó költőinek és valóban „mondásaik jó részében az érzésnek oly mélysége és melegsége, a gondolatoknak oly lendülete, a képzelőtehetségnek oly merészsége, a kifejezésnek oly ereje, a képeknek oly szemlélhetősége nyilatkozik meg, hogy e tulajdonságokra nézve, mely tulajdonságok pedig minden költészet igazi lényegét képezik, bátran felveszik a versenyt más népek és korok költői termékeivel“. A ki így elmélyed az agáda termékeinek megértésébe, az csak hivatott magyarázója lehet azoknak. Tényleg Zunz alapvető munkája, Buber, Weiss és Friedmann mintaszerű midráskiadványai mellett Dr. Bacher tett legtöbbet az agáda tudományos feldolgozása érdekében. Az ő nagy munkája az agádáról. bátran mondhatjuk, az ő bámulatos irodalmi tevékenységének standard work-ja, soha el nem tűnő eredményeket hozott létre az agáda magyarázata terén és soha el nem halványuló érdemeket szerzett mesterünknek. Vajha még nagyon soká szaporíthatná ezeket a zsidó tudomány dicsőségére !

Nyiregyháza.

Dr. Bernstein Béla.

Bacher Vilmos munkái:

1. Nizami's Leben und Werke und der zweite Theil des Nizämi'schen Alexanderbuches. Mit persischen Texten als Anhang. 1871.
2. Abraham Ibn Esra's Einleitung zu seinem Pentateuch-Commentar, als Beitrag zur Geschichte der Bibelexegeese beleuchtet. 1876.
3. A babylóniai amórák agádája. Adalék az agáda történetéhez és a babylóniai talmudba való bevezetéshez. (Magyarul és németül.) 1878.
4. Muslicheddin Sa'di's Aphorismen und Sinngedichte. Zum ersten Male herausgegeben und übersetzt. Mit Beiträgen zur Biographie Sa'di's. 1879.
5. Ábrahám Ibn Ezrá mint grammatikus. Adalék a héber nyelvtudomány történeléhez. (Magyarul és németül.) 1881.
6. Die grammatische Terminologie des Jehûda b. Dawid (Abu Zakarja Jahja Ibn Daud) Hajjug. 1882.
7. Joseph Kimchi et Abulwalid Ibn Ganah. 1883.
8. Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Abulwalid Merwan Ibn Ganah. 1884.
9. Die Agada der Tannaiten. I. 1884.
10. Abulwalid Merwan Ibn Ganah (R. Jóná) élete és munkái és szent-irásmagyarázatának forrásai. (Magyarul és németül.) 1885.
11. Die hebräisch-neuhebräische und hebräisch-aramäische Sprachvergleichung des Abulwalid Merwan Ibn Ganah. 1885.
12. Un abrégé de grammaire hébraïque de Benjamin ben Juda de Rome et le Pétaï Debarai. 1885.
13. פתח אללמע. Le Livre des Parterres fleuris. Grammaire Hébraïque en Arabe, d'Abou'l Walid Merwan Ibn Djanah de Cordoue, publiée par Joseph Derenbourg. 1886.
14. ספר זכרון לר' יוסף ברבי יצחק בן קמחי Sopher Sikkaron, Grammatik der hebräischen Sprache von R. Joseph Kimchi. Zum ersten Male herausgegeben. 1888.
15. Le commentaire de Samuel Ibn Hofni sur le Pentateuque. 1888.
16. Abulwalid Merwán Ibn Ganah (R. Jóná) szentirásmagyarázatából. (Magyarul és németül). 1889.
17. Die Agada der Tannaiten. II. 1890.
18. ספר נהלת יהושע . . . Liber hereditatis Josuae. Commentationes in plerosque talmudi Babylonici tractatus . . . reliquit . . . R. Cosman Wodianer. 1890.
19. Kosman Wodianer. Sein Leben und sein literarischer Nachlass. 1890.
20. Die Agada der palästinensichen Amoräer. I. 1892.
21. A középkori zsidó vallásbölcészek szentírás-magyarázata Maimun előtt. (Magyarul és németül). 1892.

22. Die hebräische Sprachwissenschaft vom X. bis zum XVI. Jahrhundert. 1892.
23. Die jüdische Bibelexegese vom Anfange des zehnten bis zum Ende des fünfzehnten Jahrhunderts. 1892.
24. Emendationes in plerosque S. S. V. T. libros. Auctore H. Grätz. 1892.
25. Századunk első feléből. Szófer Mózes pozsonyi rabbinak levelezői. 1893.
26. שער שמועין Hebräische Dichtungen von Simon Bacher. Herausgegeben mit biographischer Einleitung 1894.
27. ספר השרשים Sepher Haschoraschim. Wurzelwörterbuch der hebr. Sprache von Abulwalid Merwan Ibn Ganáh (R. Jona) 1894.
28. הלופי נוסהאות לפירוש הרא"בע על התורה. Varianten zu Abraham Ibn Esra's Pentateuch-Commentar aus dem Cod. Cambridge No 46. 1894.
29. Die Anfänge der hebräischen Grammatik. 1895.
30. Die Agada der palästinensischen Amoräer. II. 1896.
31. Joseph Derenbourg. Sa vie et son oeuvre. 1896.
32. Maimuni Mózes szentirásmagyarázata (m. és n.). 1896.
33. Die Agada der palästinensischen Amoräer. III. 1899.
34. Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung. Ein Wörterbuch der bibelexegetischen Kunstsprache der Tannaiten. 1899.
35. Egy héber-perzsa szótár a tizennegyedik századból. (m. és n.) 1900.
36. Version Arabe du livre de Job de R. Saadja. 1900.
37. Die Agada der Tannaiten und Amoräer. Bibelstellenregister. 1901.
38. Jeruzsálemi Tanchum szótárából. Egy függeléssel: Maimuni Misné-Tórájának nyelvi jellegéről. (m. és n.) 1903
39. Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditions-Literatur. Zweiter (Schluss-) Teil: Die bibel- und traditionsexegetische Terminologie der Amoräer. 1904.
40. Les Juifs de Perse au XVIIe et au XVIIIe siècle d'après les chroniques poétiques de Babai b. Louf et de Babai b. Farhad. 1907.
41. Két zsidó-perzsa költő. Sáhín és Imráni. (Első fele) (m. é. n.) 1907.
42. Két zsidó-perzsa költő Sáhín és Imráni. (Második fele). (m. é. n.) 1908.
- Ezekhez csatlakoznak a gyűjteményes művekben és folyóiratokban megjelent dolgozatok, a melyeknek száma *nyolcszázhoz* közeledik. Az Imit évkönyvei, a Beth Lechem, az Ozar hasiphuth, a Jahrbuch für jüdische Geschichte und Literatur, a Graetz, Steinschneider, Chwolson, Harkavy tiszteletere, Kaufmann és Luzzatto emlékére kiadott ünnepi iratok, az Ersch- und Gruber-féle Allgemeine Encyclopädie, a Hastings and Selbie-től kiadott Dictionary of the Bible, a Jewish Encyclopedia (minden kötete) munkáival ékesek. A következő negyvenhat folyóiratban közölt dolgozatokat:
1. Allgemeine Zeitung (München). — 2. Allgemeine Zeitung des Judentums. — 3. Deutsche Literaturzeitung (33 dolgozattal). — 4. Egyenlőség. — 5. Expository Times. — 6. Gegenwart (Lindau's). — 7. Göttingische

Gelehrte Anzeigen. — 8. Hakedem. — 9. Hebraïca. — 10. Izraelita Közlöny. — 11. Jeschurun (Kobak). — 12. Jeschurun (Königsberger). — 14. Jewish Chronicle. — 14. Jewish Quarterly Review (58 d.). — 15. Journal of the Royal Asiatic Society — 16. Jövő. — 17. Jüdische Schul- und Gemeindezeitung. — 18. Keleti Szemle, Revue Orientale. — 19. Liptó. — 20. Magazin für die Wissensch. des Judentum's (Berliner). — 21. Magazin für Litteratur des Auslandes. — 22. Magyar Izrael. — 23. Magyar-Zsidó Szemle (33 d.) — 24. Mitteilungen d. Gesellschaft f. jüd. Volkskunde. — 25. Monatsblätter (Königsberger). — 26. Monatsschrift f. G. u. W. d. J. (61 dolg.) — 27. Neue Freie Presse. — 28. Oesterreichische Wochenschrift. — 29. Orientalistische Litteraturzeitung. — 30. Pester Lloyd. — 31. Presse (Wiener). — 32. Rahmer's Isr Wochenschrift. — 33. Revue des Études Juives (97 d.) — 34. Rivista Israelitica. — 35. Schlesische Zeitung. — 36. Theologische Litteraturzeitung (27 d.) — 37. Wiener Zschr. f. d. Kunde d. Morgenlandes. — 38. Wochenschrift, ung. jüd. (Kohn-Kayserling). — 39. Zeitschrift der Deutsch-Morgenländischen Gesellschaft (35 d.) — 40. Zeitschrift für Hebr. Bibliographie (15 d.) — 41. Zeitschrift f. d. alttest Wissenschaft (30 d.) — 42. Zeitschrift f. d. neutest. Wissenschaft. — 43. האשבול — 44. הגרן — 45. כוכבי יצהק — 46. הבצלה

Az Országos Rabbiegyesület folyó hó 25-én d. u. 3 órakor az Országos Rabbiképző nagytermében rendkívüli közgyűlést tart, melynek tárgya főtisztel. Dr Bacher Vilmos úrnak, a Rabbiképző-intézet elnökének diszelnökké való megválasztása.

Miniszteri rendelet

A vallás- és közoktatásügyi miniszternek az Izraeliták Országos Irodájához intézett, 1909. december 9-én kelt rendelete a hitközségi tagok aktív és passzív választási joga ügyében.

Az izr. hitközségi bekebelezési díjak fizetése valamint a hitközségi aktív és passzív választói jogosultság tárgyában f. é. április 27 én 47872. sz. a. kibocsátott rendeletemre hivatkozással tudomásvétel és mihez tartás végett értesitem a címet, hogy idézett rendeletem mindaddig, míg az ügy gyökeres rendezést nyer, akként értelmezendő, hogy a hitközségi tagság — az azzal egybekötött vallási jogositványokkal — felvételi díjhoz nem köthető, az aktív és passzív választási jog azonban, ott a hol az a kormány által jóváhagyott alapszabályok értelmében eddig gyakorlatban volt, igenis köthető külön lajstromba való beiratáshoz, melynek föltételei szintén jóváhagyott alapszabály, illetőleg ebből kifejlődött helyi gyakorlat szerint állapíthatók meg. Erről Címet azzal értesitem, hogy jelen döntésemről a pesti izr. hitközség elnökségét f. é. november 2-án 103. eln. sz. a. közvetlenül hozzám benyújtott kérvényének elintézésésképpen értesitse.

Apponyi s. k.

Krónika.

Örömmel emlékezünk meg arról az élénkségről és lendületről, a mely a fővárosi zsidóság felekezeti életében uralkodik és remélhetőleg buzdító hatással lesz a vidéki gyülekezetekre is, a melyek rendszerint a főváros példáját követik. A multban is kitünően bevált intézmények fényes sikerrel folytatják eddigi tevékenységüket és a munkásság új köreivel bővülnek, a legújabb alkotás erőteljesen bontja szárnyait és új intézmények létesülnek, a melyektől nagyjelentőségű eredményeket várhatunk.

Az *IMIT* felolvasásai a nagyszámu hallgatóság lelkes elismerésének és hálájának nyilvánulásai mellett a fővárosban és a vidéken megindultak. A kiváló közreműködők egész sora vonult fel már eddig is. Dr. Blau Lajos (katonáskodás a zsidóknál 2400 év előtt), Lenkei Henrik (költemény: Bölcs Náthán), Ujvári Péter (regényrészlet: szaploncai nagyvásár), Dr. Goldschmidt Lipót (egy régi rovás), Dr. Kohlbach Bertalan (a zsidó muzeum), Dr. Fabó Bertalan (a Kossuth-bankók rézmetszője) Budapesten, Dr. Kiss Arnold, Dr. Gergely Albert (Lenkei Henrik költeményét) és Ujvári Péter Munkácson, Dr. Kiss Arnold (Zsidó költők és költőnők) és Dr. Hajdu Miklós (Levéltitkok) Kassán olvastak fel, a hol Major J. Gyula „Jeruzsálem falai előtt“ című szerzeményét nagy művészi tökélyvel mutatta be.

A Társulat december 1-én tartott igazgatósági ülésén *Dr. Mezey Ferenc* a következő nagyjelentőségű indítványt terjesztette elő:

Tekintettel arra, hogy a zsidóság történetére, szellemi életére, vallási kultuszára, hagyományára és művészi érzékére vonatkozó jellemző emlékek,

szertartási tárgyak, kiválóbb régi művek, képmások, ötvös-munkák és okiratok szakszerű gyűjtése és a gyűjteményeknek szemléltetése nemcsak vallásfelekezeti, hanem általános művészeti és kulturális érdekek ;

tekintettel továbbá arra, hogy a hazai zsidó hitfelekezet életével összefüggő hasonló gyűjtemény létesítése nemzeti közművelődési szempontból is kiváló jelentőséggel bír,

figyelemmel arra, hogy ily gyűjtemények létesítése iránt az óhaj hitfelekezetünkben már megnyilatkozott, hogy egyesek kiváló szakértelemmel a gyűjtést már meg is kezdték, sőt hogy művelt köreinkben ez eszme máris visszhangra és áldozatkésztségre talált, úgy hogy e téren immár a céltudatos intézkedés ideje elérkezettnek mutatkozik:

mondja ki az Izr. Magyar Irod. Társulat, hogy tevékenységét a jelzett irányban kiterjesztvén, zsidó muzeumot és e végből külön alapot létesít, hogy továbbá az ügynek intézésére külön bizottságot alkot, elhatározván egyúttal, hogy a társulat alapszabályai az új alkotásra való tekintettel a legközelebbi közgyűlésen a megfelelő módon kiegészíttessenek.

Az igazgatóság egyhangu lelkesedéssel elfogadta az indítványt és megalkototta a *muzeumi bizottságot*, melynek tagjai a következők :

Elnök: Székely Ferenc. Társelnök: Dr. Mezey Ferenc. Tagok: Dr. Alexander Bernát, Dr. Bacher Vilmos, Dr. Bánóczi József, Dr. Blau Lajos, Dr. Fabó Bertalan, Fényes Adolf, Keszler József, Dr. Kohlbach Bertalan, Dr. Kohner Adolf, Lajta Béla, Dr. Mahler Ede, Mandl Bernát Dr. Marczali Henrik, Spitzer Mór, Dr. Stiller Mór, Surányi Béla, Szabolcsi Miksa, Telcs Ede és Dr. Venetianer Lajos.

Ez a bizottság december hó 4-én meg is tartotta első ülését. Székely Ferenc elnök megnyitójában hangsúlyozta, hogy kis eszközök állanak ugyan a létesítendő kulturintézmény céljainak rendelkezésére, de ezek jóakarattal és buzgósággal pótolhatók lesznek. A cél: egybegyűjteni nemcsak mindazt, ami régi időkből maradt reánk: szép, művészi és történelmi emlékü, hanem az is, hogy a későbbi generációkra hagyjuk a jelen és a félmúlt képét.

Utána *Dr. Mezey Ferenc* társelnök szólt. Kifejtette, hogy a zsidó muzeum nem külön egyesület, hanem az IMIT. egyik osztálya kíván lenni, mely szükségessé teszi a társulat alapszabályainak módosítását. Bár az intézmény nem önálló, mégis lehetővé kell tenni, hogy közvetlenül támogathassák, alapítványokat tehessenek a javára, ajándékokkal gyarapíthassák. Feladatává kell tenni, hogy a mennyiben családok és intézmények, testületek és hitközségek a kezük között levő zsidó vonatkozású emléktárgyakat, régiségeket átengedni nem hajlandók, ezeket a muzeum letétbe vagy kölcsönképpen is átvehesse és kezelhesse. Felelősködött, hogy az intézmény helyiségeinek falait a zsidó templomok és intézmények képeivel kell benépesíteni. Azután albizottságok kiküldetését ajánlja. Az egyiknek, mely szakértőkből és művészekből álljon, a vásárlások és az anyag megbírálása legyen a feladata; a másiké a gazdasági ügyek vezetése, a harmadiké az ügyrend elkészítése. Javaslatára az elsőnek

elnökévé *Lajta Béla* műépítőt, a másodikévé *Spitzer Mórt*, a zsidó emléktárgyak buzgó gyűjtőjét választották meg. A harmadik albizottság elnöki tisztét közfelkiáltással *Dr. Mezey Ferenc*re ruházták.

Az IMIT választmánya *Dr. Bacher Vilmos* elnökletével december 15-én ülést tartott és előkészítette az ugyanaz nap *Báró Hatvany József* elnökletével tartott közgyűlést. Báró Hatvany elnöki megnyitója örömmel konstataálta a társulat gyarapodását és kegyelettel adózott Báró Kornfeld Zsigmond és *Dr. Rosenberg Sándor* emlékének.

Utána *Dr. Bánóczi József* titkári jelentése került sorra. Azzal kezdte, hogy az igazgatósági tagok számát tizenkettőről tizenötre és a választmányi tagokét nyolcvanról százhuszra emelték föl, a mi az erőforrások szaporodását jelenti. Jelentette továbbá, hogy a szentirásfordítás első kötete jóformán elfogyott s a másik három kötetből is aránylag kevés áll rendelkezésre. Az igazgatóság utolsó ülésén elhatározta, hogy a fordítást most revízió alá veszi s egy kötetben újra kiadja. Az ifjusági bibliáról azt közölte, hogy a közzétételre irányuló munka most már gyorsabban fog haladni, mert a megelőző lépések már megtörténtek. Az oklevéltár II. kötetére *Dr. Marczali Henrik* vezetése és *Dr. Frisch Ármin* buzgólkodása mellett haladnak az előmunkálatok. A felolvasások a múlt évadban teljes sikerrel folytak úgy Budapesten, mint a vidéken. A jelentés *Dr. Ágai Adolf* bizottsági elnöknek és *Lenkei Henrik* bizottsági előadónak hálálkodik érte. A propaganda sikeres előrenyomulása állandó. Az adminisztráció javult az által, hogy *Dr. Dezső Sámuel* személyében társulati jegyzőt szereztek. A propagandában *Steiner József* jár elől. Ötletei mind beváltak. Legujabb alkotása a táviratmegváltási úrlap az *Imk* lap, mely eddig is ezer koronán felül jövedelmezett. A jelentés ezután rátér *Dr. Mezey Ferenc* javaslatára, a Zsidó Múzeum alakítására. Rámutat a nagy jövőre hivatott kulturintézmény szükséges voltára, melyet senki más meg nem valósíthat helyettünk s mert — ugymond — hazánkban minden kulturmunka, mely a nemzeti közösséggel való erősödést célozza, a magyar műveltség talaját termékenyíti, azért ez a vállalkozás bizonyára az egész hazai közönség érdeklődésére és támogatására számíthat. Végül arról szólott, hogy a költségvetés a társulat szerény, de rendezett anyagi viszonyainak s bár lassu, de állandó fejlődésének képét adja.

A jelentést és költségvetést örömmel vette a közgyűlés tudomásul. Ugyanaz történt a *Herzmann-féle* alapítványt illetőleg, melyre nézve alapítványozó elfogadta az igazgatóságnak azt a kívánságát, hogy az alapítvány ne csak írói díjakra, de írói művek kiadására is fölhasználható legyen. *Eötvös Károly* nevére műveinek kiadója a *Révai testvérek* cég alapítványt jelentett be. Ennek első részletét 2500 koronát, már be is fizette és a második 2500 koronát szintén kiutalványozta. Ez alapítványból oly megjelent történeti munka díjazandó, a mely az IMIT alapszabályszerű céljait szolgálja.

Azután a Zsidó Múzeum alapításáról tett a titkár jelentést. A Múzeum létesítése érdekében a közgyűlés módosította az alapszabályokat, a melyek

szerint a Múzeum az IMIT egyik osztálya lesz s vezetésére a már jelzett bizottság hivatott.

A titkár jelentése szerint a folyó évi tagilletmény az Évkönyv és Dr. Patai József zsidó antológiája lesz. A jövő évre Geiger Ábrahám születésének évfordulója alkalmából Dr. Neumann Ede nagykanizsai főrabbinak Geiger Ábrahámról szóló készülő munkája, továbbá „A négy fiu” című pályanyertes munka és az Évkönyv lesz a tagilletmény.

*

Az Orsz. Irz. Magy Közművelődési Egyesület felolvasási ciklusa bezárult. A kitűnő felolvasók (Dr. Adler Illés a zsidóság eszméi és tanai; Dr. Blau Lajos: Reflexiók és kordépek a zsidó történetből; Dr. Hevesi Simon: a zsidó vallás világfelfogása és etikája; Dr. Kiss Arnold: a zsidó költészetéről; Dr. Neumann Árminné: az emberszeretetről; Dr. Patai József: az új-heber költészetéről; Dr. Venetianer Lajos: a magyar zsidók története és Dr. Weisz Miksa: a zsidók története a középkorban) egyre növekvő közönség előtt és annak mindinkább fokozódó érdeklődése mellett tartották felolvasásaikat, illetve előadásaikat, a melyeket ünnepi megnyitók előztek meg és az Egyesület valamint a közönség háláját lelkesen tolmácsoló záró beszédek fejezték be.

Az OMIKE hölgybizottsága Báró Gutmann Vilmosné és Dr. Neumann Árminné elnökletével ülést tartott és elhatározta, hogy február 12-én magas színvonalon álló kulturestélyt rendez, melynek tárgyai kizárólag zsidó szerzők műveiből lesznek kiszemelve. Előadóknak az opera és nemzeti színház művészeit, valamint a zeneakadémia tanárait kéri fel. Az estély tiszta jövedelmét a tavasszal létesítendő könyvtár és olvasóterem javára fordítják.

*

A fővárosi zsidóság szociális alkotásainak sorába belép a december hó 23-án megalakult *Szünidei Zsidó Gyermektelep Egyesület*. Az eszmét a pesti hitközség jótékonyági ügyosztályának irodavezetője *Blücher József* penditette meg és annak megvalósítására az ujévi üdvözlések megváltása útján anyagi eszközöket is szerzett. Terve számára sikerült *Dr. Fischer Gyula* rabbit és *Dr. Grauer Vilmost*, a jótékonyági ügyosztály elöljáróját megnyernie, a kik az ügyet melegen felkarolták és az alakuló gyűlést egybehívták. Az alapszabályok letárgyalása után diszelnökökül megválasztották özv. Báró Kornfeld Zsigmondnét, Halmi Deutsch Sándornét, Dr. Weinmann Fülöp hitközségi elnököt és Winterberg Gyulát, a pesti chevra kadisa elnökét. A tisztikart a következőképpen alakították meg:

Elnök: Dr. Grauer Vilmos, elnöktársak: Dr. Fischer Gyula rabbi, Breitner L. Zsigmondné és Kohn Arnold, alelnökök: Báró Kornfeld Móric és baranyavári Ullmann Emilné. Titkár: Blücher József. Jogtanácsos: Dr. Ostern Lipót Gazda: Fejér Gyula. Pénztáros: Nagler József. Ellenőr: Vértés Lajos. Bizottsági elnökök: Pénzügyi bizottság: Báró Kornfeld Pál. Társelnök: Salamon Jakab. Gazdasági bizottság: elnök Löffler Sándor, társelnök Nagel Marcell. Propaganda bizottság: elnök Szabolcsi Miksa, társelnök Fried Vilmos. Gyermekfelvételi bizottság: elnök Dr. Fischer Lajos, társelnök Dr. Königsberger Lea. Telepfelügyelő bizottság: elnök ifj. Braun Ignác, társelnök Dr. Farkas Emil. Jóléti bizottság: elnök Dr. Löwy Lajosné szül. tószegi Freund Katalin, társelnök Goldschmied Bernát.

Január hó 6-án meg fog alakulni az *Orsz. Izr. Patronage Egyesület*. A régóta vajudó ügy megoldásához nagy mértékben hozzájárult az a lelkes tevékenység, a melyet *Dr. Schnitzer Ármin* komáromi főrabbi és *Fried Kálmán*, a komáromi jótékonyági egyesület elnöke, kifejtettek, a kik az összes anyagot összegyűjtve, felhívást intéztek a hazai zsidósághoz, hogy a nem zsidó ápoló szülőknél elhelyezett 1383 zsidó vallásu elhagyott gyermeket mentsék meg a felekezet számára.

A zsidó patronage egyesület, melyet a Magyar Izr. Kézmű- és Földmívelési Egyesület és az OMIKE közösen alapítanak, arról is fog gondoskodni, hogy a menhelyek védelme alatt álló zsidó gyermekek zsidó ápoló szülőknél legyenek elhelyezhetők. A Glück-féle 80,000 koronás alapítvány nagyrészt a patronage céljait fogja szolgálni, vele karöltve az inasok vallási oktatásának ügye is elintézését fog nyerni. Az előkészítő bizottság befejezván működését, az alakuló közgyűlés ki fogja rendelni az egyesület állandó tisztikarát, a melynek élére majd *Székely Ferencet*, a belvárosi takarékpénztár elnökgazgatóját állítják.

*

Nagybányán *Fuchs Benjaming*, Szécsényben *Hoffmann Dávid* rabbit iktatták be tisztségükbe. Az új lelkészek beiktatása ünnepi formák között, a gyülekezetek és hatóságok részvétele mellett történt.

Az *ujvidéki* hitközség új rabbi-állást szervezett, a melyre *Dr. Hirschler Ignác* rabbit, a szegedi hitközség jegyzőjét választotta meg.

A *fábiánházi* hitközség egyhangulag *Jungreis Jakab*at választotta meg rabbijának.

Stricker S. H. beczkói rabbi emlékének hitközsége gyászistentisztelettel áldozott, a melyen az elhunyt veje, *Mehr Miksa* sziráki főrabbi mondotta az emlékbeszédet.

*

A vallás- és közoktatásügyi miniszter december 19-én Turócmegyéhez intézett leiratában a *tótprónai* és *szucsányi* hitközségeket anyahitközségeknek, a *mosócit* pedig leányhitközségnek jelentette ki. Az említett két anyahitközséget egyben arra is kötelezte, hogy három hónapon belül anyakönyvvezető rabbit alkalmazzanak, különben a legközelebbi anyahitközséghez fognak csatoltatni.

*

A *tabi* hitközség új iskoláját december 11-én avatták fel ünnepélyesen.

A *kisvárdai* nőegyesület december 8-án adta át rendeltetésének *nép-könyháját*, a melyet *Szell Mihály* hitközségi elnök kezdeményezésére *özv. Diner Edéné* és *Zuckermann Bertalanné* alakították meg.

A *nagybecskereki Chevra kadisa Weisz Izidor* lovag elnök javaslatára elhatározta, hogy székházat épít. Az építkezést tavasszal kezdik meg.

Léván aggok házának létesítését tervezik. Az előkészítő munkálatok végzésére bizottságot küldöttek ki.

A tagsági díj (4 korona) Dr. Edelstein Bertalan egyesületi pénztárhoz (Budapest, III., Lajos-utca 9, II. em. 12. a.) küldendő, a kinnél az új tagok is jelentkeznek.

Tartalom: Bacher Vilmos. — Bacher Vilmos mint a rabbik nevelője. Dr. Blau Lajos — Bacher Vilmos és az Imit. Bánóczi József. — Bacher Vilmos tudományos működése. Dr. Krausz Sámuel. — Bacher és a szentírás-magyarázat története. Dr. Eisler Mátyás — Bacher mint az Agáda történetírója. Dr. Guttmann Mihály. — Bacher mint midrásmagyarázó. Dr. Bernstein Béla. — Bacher Vilmos munkái. — Miniszteri rendelet. — Krónika.

Nyomatott a Zala Hirlapkiadó és Nyomda Részvénytársaságnál Nagykanizsán.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára